حکومەتی هەرێمی کوردستان - عێراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

پەروەردەی ئیسلامی

قۆناغی بنەڕەتی
پۆلی هەشتەم

ئامادەکردنی

عبدالله عبدالرحمن بابان   فاروق محمد علی عباس   واحد حمه صالح
عبد الجبار محمد شریف   ئازاد عمر سید أحمد   خواجه طه شاهین

وەرگێڕانی لە زمانی عەرەبییەوە

صادق عثمان عارف

پێداچوونەوەی زمانەوانی

رسول احمد رسول

سەرپەرشتی زانستی چاپ: کریم حسن علي

سەرپەرشتی هونەری چاپ: خالد سلیم محمود

نەخشەسازی ناوەوە: یوسف احمد اسماعیل

نەخشەسازی بەرگ: رەوەند سعید صابر

تایپ: یوسف احمد اسماعیل

فۆتۆ: شێرزاد رسول فقي

جێبەجێکردنی بژاری هونەری : نێرگز نورالدین کاکە مصطفی

چاپی حەوتەم

١٤٤٣ کۆچی - ٢٠٢٢ زایینی - ٢٧٢٢ کوردی

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی:

ئـەم کتێبـە - پـەروەردەی ئیسـلامی بـۆ پۆلـی هەشـتەمی بنەڕەتـی- هەنگاوێکـی دیکـەی نێوکاروانـی گۆڕانـکاری و گەشـەپێدانی بەرنامـەی پـەروەردەی ئیسـلامییە.

لـە ئامادەکردنـی ئـەم بەرنامەیـەدا ڕەوتێکـی نـوێ ڕەچاوکـراوە، ئەویـش بایەخدانـە بەپەنـد وەرگرتـن لەژیانـی پێغەمبـەران و هەندێـك لە هاوەڵان و شـوێنکەوتوان و زانایان، وەك سەرمەشقی خزمەتکردن و بانگەواز بـۆ ئاینـی ئیسـلام و خوداناسـی، ئەمـە سـەرەڕای ئامـاژە پەرستشـییەکان، بەمەبەسـتی بەرچـاو ڕونکردنـی نەوەکانمـان و شـارەزابوونیان لەئایـن و پەروەردەکردنیـان بەشـێوەیەك ڕۆڵـی خۆیـان لەبنیاتنانـی ئاینـدەی نیشـتماندا بگێـڕن.

وەك لەدەسـتپێکی کتێبەکانـی پێشـتری ئـەم بەرنامەیـەدا ئاماژەمـان پێکـردووە، ڕۆڵـی لیژنـەی دانـان لێـرەدا کۆتایـی پێدێـت و ئەرکـی هاوڕێیانـی پەروەردەکارمـان دەسـت پێـدەکات لەگەیاندنـی ئـەم پەیامـە بـە ڕۆڵەکانمـان. هـەر کـەم و کـوڕی و هەڵەیەکیـان بەدیکـرد هیواداریـن ئاگادارمـان بکەنـەوە تـا لـە چاپەکانـی داهاتـودا چارەسـەریان بکەیـن.

لەخـودای باڵادەسـت دەخوازیـن هەمومـان سـەرکەوتوبکات بـۆ بەئامانـج گەیاندنـی کاروانـی پەروەردەیـی لـە کوردسـتاندا.

خودا پەناگەی سەرکەوتنە...

لیژنەی ئامادەکار

وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا

وەرزی یەکەم

ترتيبها ١٠٣

سُورَةُ العَصۡرِ

آياتها ٣

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

وَٱلۡعَصۡرِ ١ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَفِي خُسۡرٍ ٢ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ
وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلۡحَقِّ وَتَوَاصَوۡاْ بِٱلصَّبۡرِ ٣

وانەی یەکەم

چاکەکاری لە خوداپەرستی

خودای گەورە فەرمویەتی:(بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) (البقرة ١١٢). وفەرمویەتی:(وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا) (النساء ١٢٥).

چاکترین شێوازی خوداپەرستن لەئاین، بریتییە لەوەی لە وەڵامی پرسیاری حەزرەتی (جبرائیل) لەبارەی ئیسلام و باوەڕبوون هاتوە، کە چوە لای پێغەمبەر (د.خ) لەشێوەی پیاوێکی زۆر سپی و پرچ ڕەش و ماندوبوونی پێوە دیارنەبوو، هاوەڵانی پێغەمبەر(د.خ لەچوار دەورەی دانیشتبوون (جبرائیل)یان نەناسی، ئەوەندە لەپێغەمبەر نزیك بووە تاوەکو چۆکی بەر چۆکی کەوت و دەستی لەسەر ڕانەکانی دانا و پرسیارێکی گرنگی دەربارەی ئیسلام لەپێغەمبەر(د.خ) کرد.

ئینجا پرسیاری باوەڕداری و چاکەکاری لێکرد، پێغەمبەر (د.خ) فەرموی:(**ان تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فانه يراك**) ئەم فەرمودەیە، چەند و اتایەکی گەورە و مەزنی هەیە.

چاکەکاری دوو حاڵەتی هەیە:

یەکەم - ئەوەیە کە مرۆڤ خودای گەورە بەدڵ ببینیت، هەر وەك ئەوەی بەچاو دەیبینیت، هەر وەکو خۆی فەرمویەتی ئەگەر تۆش نەیبینیت ئەو دەتبینێت. ئەمە واتای ڕاستی پەرستشە و بەمەش ڕەزامەندی پەروەردگار بەدەست دێنێت و سەرکەوتو دەبێت.

دووەم - ئەوەیە بهێنیتە بەرچاوی خۆت کە پەروەردگار هەموو کارەکانت دەبینێت، هەروەکو فەرمویەتی هەموو کارێك دەبینێت.
بەرهەمی ئەم دوو حالەتەش ناسینی خودایە بەڕاستی.

ئەم واتایە زۆر لەقورئان باس کراوە خودا دەفەرموویت: (أَلَآ إِنَّهُمۡ يَثۡنُونَ صُدُورَهُمۡ لِيَسۡتَخۡفُواْ مِنۡهُۚ أَلَا حِينَ يَسۡتَغۡشُونَ ثِيَابَهُمۡ يَعۡلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعۡلِنُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ)(هود - ٥).

پەروەردگار لەقورئانی پیرۆز بۆمان ئاشکرا دەکات هیچ شتێك لای ئەو ون نییە و نهێنیەکان ئاشکران، ئەو ئاگای لەناخی هەموو کەسێکە، جا ئاشکرابێت یاخود نهێنی، ئەگەر مرۆڤی بێ توانا هەستی پێ بکات، کە خودای گەورە لەو بێئاگا نییە ئاگاداری هەموو شتێکە لە بڕواداری و ترس لەپەروەردگار.

پرس

١- کێ چوە لای پێغەمبەر (د.خ) و پرسیاری کاروباری ئاینی لێپرسی؟ پرسیارەکەی دەربارەی چاکە بوو. مەبەستی چی بوو؟

٢- لەم ئایەتە پەروەردگار ئاماژە بەچی دەکات: (بَلَىٰۚ مَنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ فَلَهُۥٓ أَجۡرُهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ وَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ)(البقره ١١٢).

چالاکی

بە پشت بەستن بە زانیارییەکانی خۆت و هاوکاری مامۆستا، بابەتێك بنووسە دەربارەی چاکە لە زۆر لایەنەوە.

وانەی دووەم

دوای مردنی مرۆڤ چ شتێك بەسودە

پێغەمبەر (د.خ) فەرمویەتی: (**اذا مات ابن ادم انقطع عمله إلا من ثلاث صدقةٌ جاريةٌ أو علمٌ يُنتفعُ به أو ولدٌ صالحٌ يَدعو له**).

واتا: مرۆڤ دوای مردنی دادەبڕی لەدنیا و هیچ کردارێکی بۆ نامێنێت، تەنها لەسیانیان نەبێت ئەوانیش:

١ – چاکەی نەبڕاوە، وەك تەرخانکردنی بەرهەمی باخێك بۆ خواردنی هەژاران، یان خانویەك بۆ نیشتەجێبوونی هەژارێك، یان کەم دەرامەتێك، کە بەردەوام سودی لێ وەردەگرێت.

٢ – سود وەرگرتن لەزانست و زانیاری، هەرکەسێك دوای مردنی، بەبێ کەمکردنەوەی پاداشتی چاکەکەی لەدنیا و دوارۆژدا بەردەکەوێت.

٣ – پاڕانەوە و نزای وەچەیەکی باش بۆ کەسی مردو کەپێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی: (ولد صالح يدعو له) مرۆڤی بێ سوود نە بایەخ بەخۆی و نە بەدایبابی نادات، ئەمەش ئاماژەیە بەگرنگیدان بەپەروەردەی ڕاستەقینەی منداڵان، تا سوود بەخش بن لەژیان و دوای مردنیش، کە پێغەمبەر (د.خ) ئاماژەی پێکردوە نزا بۆ دایبابی لەدوای کەسانی دیکە لەخزمان، باشترە لەوەی پاداشتی پەرستشی بۆ بکەی.

هەروەها نزای برای موسڵمان سودی هەیە هەرچەندە کەسێکی نزیك نەبێت کەخودای گەورە فەرمویەتی:

(وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ)(الحشر ١٠).

پەروەردگار باس لەو کەسە چاکانە دەکات کە نزا بۆ خۆیان و ئەو کەسانە دەکەن

کە باوەڕدارن، ئەو کەسە مردو بێت یان زیندو، پێغەمبەر (د.خ) فەرمویەتی هەر موسڵمانێك مرد (٤٠) چل پیاوی باوەڕدار لەسەر جەنازەکەی ئامادەبوون، خودای گەورە بەبەر لێخۆشبوونی خۆی دەخات، هەروەها پێغەمبەر (د.خ) فەرمویەتی مردو سودمەند دەبێت لەنزای ئەو کەسانەی نوێژی مردوی لەسەر دەکەن. هەروەها نزای منداڵ بۆ دایباب وەك کرداری خۆیان وایە، چونکە بەرهەمی ئەوانە.

پرس

١- ئەو کردارانە چین کە سودیان بۆ مرۆڤ هەیە لە دوای مردنی؟
٢- بۆچی منداڵ بەکرداری مرۆڤ هەژمار دەکرێت؟
٣- مەبەست لە زانستی سودبەخش چییە؟

چالاکی

بە یارمەتی مامۆستاکەت ئەمانە راڤە بکە:

- خودای گەورە فەرمویەتی:(وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ)(الحشر١٠).

- پێغەمبەر (د.خ) فەرموویەتی : (هەر موسڵمانێك مرد و چل باوەڕدار نوێژی لەسەر بکەن بەبەر لێخۆشبوونی خودا دەکەوێت).

وانەی سێیەم

برایەتی و پێکەوە ژیان

نەوزاد داوای کرد لەسەرداری هاورێی کە سەبارەت بە هۆگری و پێکەوە ژیان بۆی بدوێت.

سەردار گوتی: گوتاربێژی هەینی مزگەوتەکەی نزیکمان، گوتاری ئەم هەفتەیەی تایبەت کردبوو بەباسی برایەتی و پێکەوە ژیان لەئیسلامدا، دەیگوت: ئیسلام ئاینی خۆشەویستی و ڕێز و خوێندنەوەی بەرانبەر و یەکسانی نێوان مرۆڤەکان و ڕەگەزەکان و گەلانە، پێغەمبەری سەروەر (د.خ) پەیامەکەی لەسەر بنەمای بانگەواز بۆ یەکترناسین و برایەتی مرۆیی دارشتووە.

ئەم بنەمایەی کە بناغەی پەیوەندی مرۆڤەکانە: (**لا فَضلَ لِعَربيَ على أعجَميّ**

ولا لأعجميّ على عربيّ إلاّ بالتقوى). ئەمە ڕەهەندێکە لێبوردەیی و مرۆڤدۆستی دەکاتە بناغەیەکی پتەو لەپەیوەندیەکاندا، تاوەکو هەموان بەخۆشەویستی و برایەتی بژین کە لەم ئایەتە پیرۆزەدا بەدی دەکەین: (يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ) (الحجرات ١٣).

گفتوگۆ

١- پەیامی ئاسمانی چیە؟

٢- نمونەی بانگهێشتکردن بۆ برایەتی بەفەرمودەیەکی پێغەمبەر بێنەرەوە.

چالاکی

ئەم ئایەتە پیرۆزە ڕاڤە بکە:

(يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَٰكُم مِّن ذَكَرٖ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَٰكُمۡ شُعُوبٗا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ) (الحجرات ١٣).

وانەی چوارەم
دادگەری (دادپەروەری)

خـودای گـەورە دەفەرمویـت: (إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَٱلۡإِحۡسَٰنِ وَإِيتَآيِٕ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَيَنۡهَىٰ عَنِ ٱلۡفَحۡشَآءِ وَٱلۡمُنكَرِ وَٱلۡبَغۡيِۚ يَعِظُكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ)(النحـل ٩٠).

لەم ئایەتە سێ بنەمای پەیامی خودایی هاتووە:

١- دادگەری.

٢- چاكەكاری بەجوانترین شێوە.

٣- مافدان بەكەس و كار(خزمان و دۆستان).

بنەمای یەكەم - دادگەری

بریتییـە لـە (هاوسـەنگی ڕاگرتـن لـە مامەڵـە و ئـاڵ و گـۆڕدا) هەروەهـا بەرانبـەر بـە پرۆسـەی سـولح و نەهێشـتنی ناحەزیـدا. بناغەیەكـی گرنگـە كـە بەرپـرس لەسەرپەرشـتی كردنـی ژێـر دەسـتانیدا ڕەچـاوی بـكات. دادگـەری چەنـد ڕەهەندێكـی هەیـە:

١- مـرۆڤ لەگـەڵ دەروونـی خۆیـدا ئەویـش بـە (جڵـەو گیـری دەروون لەتەمـاع و ڕاهێنانـی لەسـەر ڕازیبـوون و قەناعـەت).

٢- لەنێـو مرۆڤەكانـدا بـە (ئامـۆژگاری یەكتـر كـردن و دوركەوتنـەوە لەناپاكـی و ئـازاردان و ئـاكاری ئاشـكرا و نهێنـی وەك یـەك بێـت).

دادپەروەری لەحوکم وفەرمانڕەواییدا

خودای کاربەجێ فەرمویەتی: (...وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا)(النساء ٥٨)

خودای گەورە بەرژەوەندی و کاری هاونیشتمانیانی بە دادوەرەکان سپاردوە، بۆیە پێویستە ئەوانیش دادگەربن لەحوکمداندا، بە یەکسانی مامەڵەی هەردوو لایەنی دادوەری بکەن لەحوکم، تەنانەت لە سەیرکردنیشدا لایەنگری پێوە دیارنەبێت. هەروەها لەسەر دادوەرەکان پێویستە بە ئارامی ونەرمی قسەبکەن ودوربن لەئارەزوبازی ولایەنگری چونکە دادگەری بناغە و بیمەی دەسەڵاتە.

دادپەروەری لەگەواهیداندا

ئ - بەرانبەر ناحەز و دوژمنیش، دادگەری پێویستە. خودای گەورە فەرمویەتی:

(وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا ۚ اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ)(المائدة ٨).

دادگەری بەرانبەر دوژمن و بێباوەڕیش، جیاوازی نییە لەگەڵ نزیکەکان و باوەڕداراندا هیچ پاساوێك دروست نییە بۆ لایەنگری، ئەمەش دەبێتە هۆی دانەبەزینی قین و خەشمی خودا و هێمایە بۆ گوێڕایەڵی پەروەردگار.

ب- بەرانبەر خزمان ونزیکان: خودای گەورە فەرمویەتی: (وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ) (الانعام ١٥٢).

واتا: ئەگەر ئەو کەسەی حوکمەکە بەرانبەری دەکرێت لەخزمانیش بێت، پێویستە هەر دادگەرانە بڕیاربدرێت نە زیادەڕەوی و نەکورت هێنان بەرانبەری بکرێت، یان لەدادگەری لابدرێت و لەسزا دەربازبێت. چونکە ئەو ڕەفتارە مافی خەڵکی تری تێدا ون دەبێت و سپاردەکان دەشێوێن.

وانەی پێنجەم

بنەمای دووەم - چاكەكاری

تەنها بە بنەمای دادپەروەری كۆمەڵگە توند و تۆڵ و یەكگرتوو نابێت، بۆیە بنەمای دووەمیش پێویستە كە: چاكەكارییە.

چاكەكاری لەجوانترین شێوەدا، گەیاندنی خێر و خۆشی بەخەڵك وگەیشتن بەپلەی هەرەبەرز لەكاری دنیا و دوارۆژیشدا. كە گەیشتنە بەپلەی هەرەجوان و تەواو و تەریب بەفەرمانی خودا و سوننەتی پێغەمبەرمان (د.خ)، هەروەها نەوەستان لەئاستی بەجێهێنانی ئەرك، بەڵكو تێپەڕاندنی ئەو ڕەوشە بەرەو پێشبركێ لەچاكەدا.

بنەمای سێیەم - مافدان بەخزمان ونزیكان

فەرمانمان پێكراوە كە كەس و كار و نزیكەكان بێبەش نەكەین لەوەی خودا پێی بەخشیوین، چونكە ئەوە دەبێتە هۆی توند و تۆڵكردنی پەیوەندی نێوان خێزان و تاكەكانی، خۆشەویستی و سۆز و هاوكاری گەشە دەكات. بەمەش كۆمەڵگە بەئاڕاستەی

چاکـە و خۆشـگوزەرانی هەنـگاو دەنێـت.

کەواتـە بـە پیادەکردنـی ئـەم سـێ بنەمایـە سیسـتەمێکی کۆمەڵایەتـی بەهێـز بـەدی دێـت و هۆکارەکانـی کێشـە و پەرتبـوون لاواز دەبـن، بەختـەوەری لەنێـوان خەڵکدا باڵدەکێشـێت و دەرون و دڵـەکان ئاسـودە دەبـن.

گفتوگۆ

١- پێناسەی دادپەروەری بکە، چەند جۆرە؟

٢- گەواهیـدان چـۆن دەبێـت گـەر دژی دوژمنیـش بـوو؟ وەڵامەکـەت بەئایەتێکـی قورئـان پشـتگیری بکە.

٣- ئەمانە شیبکەرەوە:

ئـ- خودای گەورە فەرمانی پێکردوین لەبەخشیندا خزمان بێبەش نەکەین.

ب- بۆچـی پێویسـتە پلـەی (إحسـان) چاکـەکاری بگاتـە ئاسـتی لوتکـەی هـەرە جـوان و پوختـی.

وانەی شەشەم
ئەمەكداری

خـودا دەفەرموێـت: (وَأَوْفُوا۟ بِعَهْدِ ٱللَّهِ إِذَا عَـٰهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا۟ ٱلْأَيْمَـٰنَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ ٱللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ)(النحل٩١).

ئەمەكـداری پابەندبوونـە بـە پەیمانـەوە، دەبێتـە هـۆی ڕەزامەنـدی خـودا و بنەمایەكـی ئایینیـە. بەمەرجێـك ئـەو پەیمانـە زیـان گەیاندنـی بـۆ هیـچ كـەس و هانـدەر نەبێـت بـۆ تـاوان و پشـتگیری لـەكاری نـاڕەوا و ڕێگـری لەبەرنامـەی خودایـی تێـدا نەبێـت.

گرنگـە لەپەیمـان بەسـتندا خـودای پـەروەردگار بەچاودێـر بزانرێت، كە بێگومان لێپرسـینەوە لەگەڵ پەیمانشكێن دەكات.

بردنەسـەری پەیمـان لەسیفەتـی مرۆڤـە هۆشـمەندەكانە، وەك خـودا دەفەرموێـت: (ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَـٰقَ) (الرعـد٢٠). لـەم ئایەتـەدا ئامـاژەی تێدایـە كـە مرۆڤـە ژیـرەكان بـە ئەمەكـن بـۆ پەیمانەكانیـان و پەیمانشـكێنی ناكـەن. چونكـە خـودای گـەورە بەگەواهیـدەر و چاودێـر دەزانـن.

جۆرەكانی ئەمەكداری

١- پابەندی و وەفاداری بەگرێبەستەوە.

خـودای گـەورە دەفەرموێـت: (يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَوْفُوا۟ بِٱلْعُقُودِ ۚ أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَـٰمِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى ٱلصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ) (المائـدة ١).

واتـا: بەئەمـەك بن و ئـەو پەیمـان و گرێبەسـتانە بپارێـزن كـە پابەندیتـان پێـوە ڕاگەیانـدووە، گرێبەسـت لەئیسـلامدا لەسـەر ئـەم بنەمایـە بەندە:

پێویستە لەسەر هەركەسێك پابەندبێت بە پەیمان و گرێبەستیەوە، گەر ڕێگری نەبوو.

ئەم گرێبەستانەش:

ئـ- لەناخی بەندەكان خۆیاندایە، وەك ئەوەی: (خۆی سوێند دابێت لەسەر ئەنجامدانی كارێكی رێپێدراو).

ب- لە نێوان خودا و بەندەكە دایە (ئەركە شەرعیەكانی وەك نوێژو زەكات...هتد).

پ - لەنێوان مرۆڤەكاندا، وەك: (شەریكی، هاوبەشیكاری).

٢- سەرڕاستی لەپێوان و كێشاندا.

خودا دەفەرموێت: (وَأَوۡفُواْ ٱلۡكَيۡلَ إِذَا كِلۡتُمۡ وَزِنُواْ بِٱلۡقِسۡطَاسِ ٱلۡمُسۡتَقِيمِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلٗا) (الاسراء ٣٥).

خودای میهرەبان فەرمانمان پێدەكات لەكێشان و پێواندا سەر ڕاست بین، كە دەبێتە هۆی ڕاكێشانی سەرنجی كڕیار و خۆشنودییان، سەرەڕای پاشەڕۆژی گەش و ڕەزامەندی خودای پەروەردگار و پاداشتی لەدواڕۆژدا.

وشە	مانا
١- العقود	گرێبەست و پەیماننامەیەك لەسەرخۆت كردبێت بەماڵ یان لەنێوان خۆت و كەسانی دیكەدا بێت یان بە نووسراوی.
٢- ذا القربى	كەسە نزیكەكان (خزمانی نزیك).
٣- اوفوا الكیل	سەر ڕاست بن لەپێوان لەگەڵ كڕیار.
٤- القسطاس المستقیم	شایان (تەرازووی دادگەرانە).
٥- اولو الألباب	ئەو هۆشمەندانەی شوێن ئارەزوو نەكەوتون.
٦- هو اقرب للتقوى	دادگەری لە خوداناسییەوە زۆر نزیكە.
٧- یتذكّر	پەند وەردەگرێت.
٨- لا یجرمنّكم شنآن قوم	ستەم و تاوانی كەسانی دیكە نەبێتە هۆی هەڵەكردن و ستەمكردنتان.

گفتوگۆ

١- واتای پابەندی بە پەیمانی خوداوە چییە؟

٢- گرێبەست لەئیسلامدا چی دەگرێتەوە؟ جۆرەکانی بلێ.

٣- (سەرڕاستی و کێشان و پێوانی دروست، چاکترە بۆ ژیانی دنیامان).
ئەم دەستەواژەیە شیبکەرەوە.

وانەی حەوتەم

ڕێزگرتن

پرسی ڕێزگرتن لەنێو مرۆڤەکاندا پرسێکی خوازراو و گرنگە، مرۆڤ پێویستە بیکاتە سیمای خۆی و بە بەهایەکی باڵای مرۆیی بزانێت.

پێغەمبەری خودا(د.خ) فەرمویەتی: (**ما من مسلم يكرم ذا الشيبةِ، إلاّ قيّضَ اللهُ له مَن يُكرِمُه في سِنِّهِ**)(رواه الترمذي).

پێغەمبەری سەروەرمان محمد(د.خ) لەو فەرموودەیەی سەرەوەدا بانگهێشتی کردوین بۆ ئەو بەهایە، کە ئاکارێکی پەسند و باڵایە و ڕونی کردۆتەوە، گەر لاوێك ڕێز و شکۆمەندی بۆ بەساڵاچویەك دابنێت، خودای پەروەردگار دڵی کەسانی گەنج بۆ ئەویش نەرم دەکات، کاتێك تەمەنی گەورە بوو بۆ ئەوەی ڕێزی بگرن.

بۆیە پێغەمبەر(د.خ) کلتوری ڕێزگرتنی بە بەشێکی سەرەکی بەرنامەی ژیانی ڕۆژانە لەقەڵەمداوە. هەر لەڕێی ڕێزگرتن و خوێندنەوەی بەرانبەریشە، دەتوانین بچینە دڵی یەکتر و یەکترمان خۆشبوێت.

ڕێزگرتن لە ئاینی ئیسلامدا پێگەی دیاری هەیە و جەختی لەسەر کراوەتەوە، ئەم سیفەتە لەئاکاری باوەڕدارانە و پێویستە ئەوان پێشەنگ بن و ڕێز لەم کەسایەتی و بوارانە بگرن:

١- کەسانی بەتەمەن و بەساڵاچو. پێغەمبەر(د.خ) فەرمویەتی: (**لیسَ مِناّ مَن لَم یَرحَمْ صغیرَنا ویُوَقِّرْ کبیرَنا**) واتا: ئەو کەسەی بەزەیی بەبچوکەکانماندا نەیێتەوە و ڕێزی شایستە لەگەورەکانمان نەگرێت، لەئێمە نییە.

٢- ڕێز لەمامۆستایان بگرن لەبەر زانست و پلەی زانابیان، یەکێك لەفێرخوازانی بەردەستی پێشەوا شافیعی دەڵێت: (سوێند بەخودا لەڕوی شافیعیدا تەنانەت ئاوم بۆ نەدەخورایەوە).

٣- ڕێز لەکارگوزارانی شەقام و قوتابخانە بگیرێت لەبەر ماندوبوونیان.

٤- ڕێزگرتن لەمیوان لەئاکاری باوەڕدارانە، پێویستە ڕومان لەگەڵیان خۆشبێت وپێشوازییان لێبکەین بێ جیاوازی کردن لەنێوان هەژار و دەوڵەمەندا.

٥- ڕێزی هاوبەش لەنێوان کارمەندان و هاوڵاتییان تا کارەکانیان بە شێوەیەکی گونجاو ڕایی بکرێت.

٦- ڕێزگرتن لەنێوان کڕیار و فرۆشیاران، مامەڵە خۆشی و سانایی لەفرۆشتندا. پێغەمبەر(د.خ) فەرمویەتی: (**رَحِمَ اللهُ إمرءاً سَمحاً إذا باع وإذا آشترى، وإذا اقتضى**). واتا: (خودا رەحم بەمرۆڤی ئاسانکار و لێبوردەبکات، لەفرۆشتن و کڕین هەروەها دادوەریدا).

٧- ڕێزگرتنی شوێنکەوتوانی ئاینەکانی دیکە.

٨- ڕێزگرتنی یاسا بە جێبەجێکردنی.

سوود

سوود لەم وانەیە:

١- بە ڕێزگرتنی دایبابم دەیسەڵمێنم خۆشم دەوێن.

٢- کاتێك دایبابم قسەم بۆ دەکەن، گوێگرتنم بۆیان بەڵگەیە لەسەر هەستکردنم بە بەرپرسی.

٣- بە گوێڕایەڵی بۆ ئامۆژگارییەکانی دایبابم دەیسەلمێنم ژیر و بە ڕەوشتم لەماڵ و قوتابخانە.

٤- بەڕێزگرتن خەڵك لە هەموو بوارێکدا، پەیوەندییەکان کۆمەڵگە پتەو تر دەبن.

٥- بەڕێزگرتنی خەڵك خۆشەویستی باڵ بەسەر کۆمەڵگەدا دەگرێت.

گفتوگۆ

١- واتای وشەی(ذا الشيبه) لەفەرمودەکەی پێغەمبەردا شیبکەرەوە.

٢- پێغەمبەری سەروەر(د.خ) لەو فەرمودەیەدا بۆچی بانگهێشتمان دەکات؟

٣- ڕێزگرتن لەخەڵکی چۆن دەبێت؟

چالاکی

١ - جۆرەکانی ڕێزگرتن بژمێرە.

٢ - سودەکانی ڕێزگرتن چین؟

٣ - مامۆستا داوا لە قوتابییان بکات بەسەر هاتێك دەربارەی ڕێزگرتن بنوسن و لە پۆلدا بۆ هاوپۆلەکانیان بگێڕنەوە.

وانەی هەشتەم
بەزەیی و سۆز

ئـەم خەسڵەتە لەسروشتـی مرۆڤـە، لـەدڵ و هەسـتیدا بەدرێژایـی تەمـەن بەردەوامـە، لەیاسـا و ڕێسـا ئیسلامیەکانیشـدا پێگەیەکـی فراوانـی هەیـە. بەشـێکە لەڕەحمـەت و میهرەبانـی خـودا بـۆ بەندەکانی.پێغەمبـەر (د.خ) دەفەرموێـت: (**إنَّ الله رفيـقٌ يُحِـبُّ الرِّفـقَ ويُعطـي علـى الرِّفـقِ مَـا لا يُعطـي علـى العُنـفِ ومَـا لا يُعطـي علـى ما سِـواهُ**).

واتـا: بێگومـان خـودای پـەروەردگار خـاوەن سـۆزە و ئـەو خەسڵەتەشـی خۆشـدەوێ، لەهـەر کەسێکشـدا سۆز و میهرەبانـی هەبێـت خـودای گـەورە پاداشـتی ئەوتـۆی دەکات کە بەمرۆڤـی ڕەق وتونـد ڕەفتـاری نـادات.

سـەرجەم ئامـاژەکان ئـەوە دەگەیەنـن کـە موسـڵمانان لەنێـو خۆیانـدا سـۆزێکی بەهێـز پێکـەوە دەیانبەستێتەوە و لەگـەڵ دەرەوەی خۆشـیان هـەر میهرەبانـن. بـەڵام مرۆڤەکان لەم هەسـتەدا جیـاوازن و وەك یـەك نیـن، ژیانیـش بێ ئەم خەسڵەتە واتای دروسـت نابەخشـێت. مـرۆڤ هەسـتی خۆشەویسـتی و ڕقلێبونەوەشـی هەیـە، شـادبوون و دڵتەنگیشـی دەبێـت،

پێکەنین و گریانیش دەیگرێت، نەرمی و توندیشی تێدا بەدیدەکرێت، کە ئەمانە هەموو لەسۆزگارییەوە سەرچاوە دەگرن، بەڵام گرنگ ئەوەیە بوارەکانی سۆزگەری لەجێی خۆیدا ئەنجام بدرێن.

بوارەکانی سۆزیاری

١- لەنێو مرۆڤەکاندا:

ئـ - سۆز بەرانبەر دایباب: منداڵ دایبابی خۆشدەوێت و گوێڕایەڵیان دەبێت و خزمەتیان دەکات. لەنەخۆشیدا هاوکاریانە و پێداویستیان بۆ جێبەجێدەکات لەهەمان کاتدا جێی پرس و ڕا و ڕاوێژن بۆی.

ب - سۆزی دایباب بەرانبەر منداڵەکانیان: بریتییە لەخۆشویستن و پەیداکردنی بژێوی و کێشانی نەخشەی ژیانی داهاتویان، شەونخونی و پەروەردەکردنیان. وێنەی میهر و سۆزی باوك بۆ جگەر گۆشەکەی، لەنموونەی یەعقوبدا بەرجەستەیە کە لەدووری و لەتاو دابڕانی یوسفی کوری بینایی چاوەکانی لەدەستدا. وەك لەبەشە ئایەتێکی سورەتی یوسف لەقورئاندا هاتووە: (وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ). (یوسف٨٤)

دەبێت دایبابیش لەنێو منداڵەکانیان دادپەروەر بن، وەك پێغەمبەرمان (د.خ) فەرموویەتی:

(**اتقوا الله واعدلوا في اولادكم**).

پ - سۆزی هاوسەر: هاوسەران هاوبەشن لەژیاندا،و پێکەوە بەسەری دەبەن، سەرپەرشتی و بەخێوکردنی منداڵیان لەئەستۆدایە، ڕێز و پێزانین لەنێوانیاندایە. خودای گەورە دەفەرموێت: (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً ...) (الروم ٢١). هەروەها پێغەمبەر(د.خ) سەبارەت سۆز بەرانبەر خێزان دەفەرموێت: (**خِيارُكُمْ خيارُكُم لِنسائِكُم**).

ت – سۆزیاری لەگەڵ کەس و کاردا: موسڵمان هەمیشە پەیوەندی لەگەڵ کەس و کاریدا دەپارێزێت و سەردانیان دەکات بەتایبەتی ئەگەر کەسێك لێی دابڕابێت.

پێغەمبەر دەفەرموێت(د.خ): (**اتقوا الله وصِلوا أرحامكُم**).

ج – سۆز و بەزەیی بەرانبەر نەخۆش: موسڵمان سەردانی برای موسڵمانی نەخۆشی دەکات، چونکە خودای گەورە ئەو کارەی زۆر پێخۆشە و پاداشتی لەسەردەداتەوە، پێغەمبەر(د.خ) دەفەرموێت: (**مَنْ عادَ مريضاً لم يزلْ يخوضُ الرحمةِ حتى يجلسَ فإذا جلسَ غُمِرَ فيها**).

چ – بەزەیی بەسواڵکەردا: سەبارەت بەسواڵکەر، موسڵمان نەرمی دەنوێنێت و بێبەشی ناکات گەر نەدار بوو. (وَأَمَّا ٱلسَّآئِلَ فَلَا تَنۡهَرۡ)(الضحى ١٠).

ح – سۆز لەبەرانبەر بێوەژناندا: مرۆڤی باوەڕدار بەخشینی هەیە و خێری دەوێت بۆ بێوەژنان، پێغەمبەر (د.خ) لەم ڕووەوە دەفەرموێت: (**الساعي على الأرملة والمسكينِ كالمجاهدِ في سبيل الله تعالى أو القائمِ الليلِ أو الصائمِ النهارَ**).

خ – سۆز بەرانبەر هەتیو: موسڵمان دڵ نەرم و بەخشندەیە لەگەڵ هەتیو، پێغەمبەریش (د.خ) لە پلە و پایەی ئەو کەسانەی بەرز کردۆتەوە کە هاوکاری هەتیو دەکەن، کە فەرمویەتی:(**أنا و كافل اليتيم كهاتين**) هەردوو پەنجەی بەرز کردەوە.

وانەی نۆیەم

٢- بەزەیی و سۆز بەرانبەر گیانلەبەران:

ئاینی ئیسلام بە بەزەییەوە دەڕوانێتە گیانلەبەران، ئەوانیش وەك مرۆڤ جیهانی تایبەت بەخۆیان هەیە، خودای گەورە خاوەندارێتی بە مرۆڤ بەخشیوە، تا بەسۆز بێت بەرانبەر زیندەوەرانی دیکە، هیلاکیان نەکات، خۆراك و جێی حەوانەوەیان بۆ دابین بکات، لەتوانای خۆیان زیاتر ئەرکیان بەسەردا نەدات.

لەسەردەمی جێنشین عومەری کوری عەبدولعەزیزدا کەسێك ئەسپەکەی ماندو کردبو لەسەرو توانایەوە، بۆیە جێنشین فەرمانی دا تا سێ ڕۆژ ئەو ئاژەڵە لەمۆڵەتدا بێت و بحەوێتەوە و خزمەت بکرێت.

٣- سۆز بەرانبەر ڕووەك:

لـەم ڕووەشــەوە ئاینـی ئیسـلام مرۆڤـەکان هانـدەدات لەسـەر چانـدن و سـەوزکردن و ئـاودان، پاداشـتی بـۆ ئـەو بـوارە دیاریکـردووە، ڕێگـری کـردووە لەبڕینـی درەختـی زینـدوو (سـەوز) و سـزای لەسـەر دانـاوە، چونکـە سـەرەڕای بەخشـینی جوانـی بەسروشـت فاکتەرێکـی سەرەکیشـە بـۆ خاوێنکردنـەوەی ژینگـە و بەرهەمهێنانـی هـەوای پـاك، هەروەهـا سـەرچاوەیەکی گرنگـی داهـات وئابوورییـە بـۆ هاوڵاتییـان. هـەروەك نیشـانەی شارسـتانیەت و پێشکەوتنیشـە.

ئەنجامی سۆز و بەزەیی

لە ئەنجامی بەزەیی و میهرەبانیدا مرۆڤ دەگاتە ئەوەی:

١- تونـد و تۆڵـی پەیوەنـدی لەگـەڵ خزمـان و گەشـەدان بـە هاتوچـۆی نێـوان هاوڕێیـان و دراوسـێیان.

٢- پتەوکردنی هەستی هاریکاری و یارمەتیدان.

٣- بەهێزکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و نوێکردنەوەیان.

٤- ئـەو کەسـەی هەسـتی سـۆزگەرایی تێـدا زینـدو بێـت، دڵـی نەرمـە و دوورە لـە هەڵچـون و مێشـکی ئارامـە.

٥- دەروازەی خێـر و خۆشـی و ڕۆزی لێدەکرێتـەوە. پێغەمبـەر(د.خ) دەفەرموێـت: (**مَـنْ سَـرَّهُ أن يُبسـط عليـه رزقُـهُ أو يُنسـأَ فـی أثـرهِ فَليصـلْ رَحمَـه**).

٦- سـۆز و بەزەیـی نێـوان مرۆڤـەکان هـۆکاری بەدەسـتهاتنی بەزەیـی و میهـری خـودای گەورەیـە بۆیـان، بەبەڵگـەی ئـەم فەرموودەیـە پێغەمبـەر(د.خ) دەفەرموێـت: (**إرحَمـوا مَـنْ فـی الارضِ يَرحَمُکُـم مَـن فـی السـماءِ**).

گفتوگۆ

ئەو کارە چییە لەم وێستگانەی خوارەوەدا پێویستە ئەنجامی بدەیت:

ئ- پیرەمێردێك ببینی کۆڵێکی قورسی هەڵگرتووە.

ب- پیرەژنێك توانای وەستانی نەبێت لەجێیەکدا.

پ - بەتەمەنێك بیەوێت لەشەقامێکدا بپەڕێتەوە.

ت- قوتابییەك تەمەنی لە تۆ زیاتر بێت، بیەوێت قسە بکات.

ج- قوتابییەك ڕەفتارێکی ناشایستەی بەرانبەر مامۆستاکەی ئەنجامدا.

چالاکی

١- فەرمودەیەکی پیرۆز بنوسە ئاماژە بۆ گرنگی سۆزیاری و نەرمی لەئیسلامدا بکات.

٢- فەرمودەیەك لەسەر بەزەیی و سۆز بەرانبەر بە بێوەژنان.

شیکارێکی گونجاو بۆ ئەم دەستەواژانە بکە:

١- مرۆڤی ڕێزدار بەپێی پێویست دەنگ بەرزدەکاتەوە.

٢- مرۆڤی ڕێزدار ناوبەناو دەست لەبەرزەوەندی خۆی هەڵدەگرێت.

٣- جێنشین عومەری کوڕی عەبدولعەزیز فەرمانی کرد بۆماوەی سێ ڕۆژ ئەسپێك لەحەوانەوەدا بێت و ماندوو نەکرێت.

وەڵامی گونجاو لەنێو کەوانەکاندا بۆ بۆشاییەکان هەڵبژێرە:

١-پێغەمبەری خودا.................. چاوەکانی لەتاو لەدەست چونی کوڕەکەی لەدەستدان.

(یوسف ـ یەعقوب ـ شوعەیب)

٢- موسڵمان خاوەن .... لەبەخشین بەسەر بێ باوکاندا. (دڵێکی نەرمە ــ دڵێکی ڕەقە)

٣- .... لەبەندکردنی باڵندە و خۆراك لێگرتنەوەی.   (ڕێدەگرم ـ گوێی پێنادەم)

ستوونی یەکەم بە بڕگەی گونجاو لەستوونی دووەمدا بگەیەنە:

١- سۆز و بەزەیی لەمرۆڤدا دەبێتە هۆی بەهێزکردنی	لەگەڵ قوتابیان دەجولێتەوە
٢- مرۆڤی ڕێزدار بەزمانی شیرین و پاراو	هزر و هەستی هاوکاری
٣- مامۆستا بەهەستێکی باوکانە یان دایکانە	لەگەڵ کەسانی دیکەدا دەدوێت

وانەی دەیەم

پەند و ئامۆژگاری لەچیرۆکی پێغەمبەراندا

ئارامگرتن و خۆگری پێغەمبەر ئەییوب (د.خ)

ئەییـوب (د.خ) یەکێکـە لەپێغەمبـەرە بەڕێزەکانـی خـودا، کەناویـان لـە قورئانـدا هاتـووە و بۆتـە نمونـەی بـاڵا لەئارامگرتـن لەبـەردەم تاقیکردنـەوەی قورسـی خوداییـدا، ئەییـوب لەنـەوەی یوسفە(سـڵاوی خـودای لێبێـت) هاوسـەرێکی دڵسـۆز و بەڕێـزی هەبـووە لەناوچـەی (حـەوران) دەژیـان. خـودا بەخششـی زۆری پێیـان دابـوو لـە کـوڕ و کـچ، زەوی بەپیـت و سـامان و بەروبـوم. جگـە لـە ئاژەڵـی زۆری هەمەچەشـن. سـەرباری ئـەوەی پلـە و پایـەی بـەرز کـردەوە تـا کردیـە پێغەمبـەر.

بەخششـەکانی خـودای لەخزمەتـی میـوان وهەژارانـدا خـەرج دەکـرد، بەشـێوەیەك دەگێڕنـەوە، ژەمێکـی نەدەخـوارد مەگـەر هەژارێـك، میوانێـك لەگەڵـی نەخواردایـە. هـەردەم بانگـەوازی چاکـەی بەگوێـی خەڵـك دەدا و ڕێگـری خراپـەی لێدەکـردن.

خۆشەویسـتی ئەییـوب و خێزانـی چـوە دڵـی خەڵکیـەوە و خاکەڕایـی و کارکـردن ببـوە سـیمای دیاریـان، هەرچەنـدە توانـا و دەسـەڵاتیان هەبـوو. لـەم کاتـە زێرینەدابـوو خـودای گـەورە بـەڵا و تاقیکردنـەوەی گـەورە و گرانـی بـەدوای یەکـدا بۆنـارد. ئەوەبـوو هەواڵـی کوشـتنی جوتیـار و شـوانەکانی پێگەیشـت

- ئەییـوب(د.خ) فەرمـوی: **إنّـا للّه وانّـا اليـه راجعون**.(هەموومـان موڵکـی خوداین و بـۆلای ئـەو دەگەڕێینـەوە) (ئەمـە زیکـری تایبـەت بـە بـەڵاو توشـهاتە). دوای ئـەو کوشـتارە بەهـۆی هـەورە بروسـکەوە کێڵگـەی دانەوێلـە و ڕەز و باخیـان گـڕی گـرت.

هێنـدەی نەبـرد، هێشـتا شـوێنەواری گـڕ و سـوتان بـە بەرچـاوەوە بـوو، کارەسـاتێکی دڵتەزێـن سـەری هەڵـدا، ئەویـش مردنـی بەکۆمەڵـی منداڵەکانـی بـوو کاتێـك خانوویـان

بەسەردا ڕوخا، ئەمەیان سەخت و دژواربوو بۆ ژیانی ئەیوب، بەڵام تاقیکردنەوەی دیکە لەجەستەی خودی ئەیوبدا بەڕێوەیە، پێستی جەستەی دەبوە لیر و بەڵەك بەجۆرێك لەسەر ڕومەتی دەردەکەوت خەڵکی خۆیان لێ بەدور دەگرت. تا وای لێهات، تەنها هاوسەری بە ئەمەکی لەلا مایەوە. بەم شێوەیە تەنها مایەوە دوای لەدەستدانی ماڵ و ڕەز و باخ، تەندروستی خۆیی و کۆچی کتوپڕی منداڵانی.

سەرجەم تاقیکردنەوەکان باوەڕ و ورەی ئەیوبیان پتەوتر دەکرد تەنانەت دڵی هاوسەرەکەی دەداوە کەخۆراگربێت لەئاست ڕوداوەکاندا.

ئەیوب(د.خ) ڕوی لەئاسمان کرد و گوتی: خودایە، ئەی بەئاگا لەحاڵی بەندەکانت، من توشی زیان بووم و تۆش میهرەبانتری، هەموو ڕوداوێك لەژێر چاودێری و زانیاری خۆتدایە، ئێمە لاوازین و تۆش بەسۆز و توانای، خۆت دەزانی چی باشە و لەبەرژەوەندی ئێمەدایە. لە قورئاندا هاتووە: (وَٱذۡكُرۡ عَبۡدَنَآ أَيُّوبَ إِذۡ نَادَىٰ رَبَّهُۥٓ أَنِّي مَسَّنِيَ ٱلشَّيۡطَٰنُ بِنُصۡبٖ وَعَذَابٍ) (ص ٤١).

ئا لێرەدا خودا فریشتەی بۆ نارد و سڵاوی خودای پێگەیاند و پێی گوت: داواکەت لای خودا وەرگیرا و پاداشتی خۆراگرتنت بۆ نووسراوە، هەروەها پێی ڕاگەیاند: پێ بەزەویدا بدە و لەم ئاوە سازگارە جەستەت بشۆ و لێی بخۆرەوە، پێستت لەبەڵەکی ڕزگاری دەبێت و چاکدەبێتەوە بەفەرمانی خودا. قورئان دەفەرموێ: (ٱرۡكُضۡ بِرِجۡلِكَۖ هَٰذَا مُغۡتَسَلُۢ بَارِدٞ وَشَرَابٞ(٤٢) وَوَهَبۡنَا لَهُۥٓ أَهۡلَهُۥ وَمِثۡلَهُم مَّعَهُمۡ رَحۡمَةٗ مِّنَّا وَذِكۡرَىٰ لِأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ(٤٣)) (ص ٤٢-٤٣).

ئەیوبی پێشەنگی ئارامگران ئەمەی ئەنجامدا و خودا کردیە شیفای، لێرە بەدواوە ڕەوشەکە گۆڕا، تەندروستی ئەیوب(د.خ) بەرەو باشی دەرۆیشت زەوییەکان بوژانەوە، بەروبوم جارێکی دیکە دەرکەوت، سامان و دارایی گەشەی کردەوە. هاوسەرەکەی کە بەهۆی نیگەرانی ئەیوبەوە لێی دوورکەوتبۆوە گەڕایەوە بەشێوەیەك کە ئەیوبی بینی نەیناسیەوە، تەندروستییەکی باش! پێستێکی خاوێن، ڕوخسارێکی نوێ و گەش، بۆیە هەواڵی ئەیوبی لێپرسی، ئەویش لەوەڵامدا گوتی:من ئەیوبم.

پەند لەم چیرۆك و بەسەرهاتە

لەوردبوونەوە و ڕامان لەم چیرۆکە قورئانییە ئەوەمان بۆ ڕون دەبێتەوە کە ئارامگری لەسەر بەڵا و ئاستەنگ، هۆکار و ڕێڕەوە بۆ دەستخستنی ڕەزامەندی و لێخۆشبوونی خودا. کەواتە پێویستە مرۆڤی باوەڕدار خۆڕاگر و پشوو درێژ بێت لەبەردەم تاقیکردنەوەی خوداییدا.

گفتوگۆ

١- ژیانی ئەییوب(د.خ) پێش توشبوون بەنەخۆشی و تەنگژە چۆن بوو؟
٢- ئەو بەسەرهات و گرفتانە چی بوون هاتنە ڕێی پێغەمبەری خودا ئەییوب(د.خ) ؟
٣- دوای ئەوەی ئەییوب(د.خ) ئەنجامی ئارامگرتنی بینی. ژیانی چۆن گۆڕدرا؟

وانەی یازدەیەم
ڕۆژو گرتن و حوکمەکانی

خودای گەورە دەفەرموێت:

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ (١٨٣) أَيَّامٗا مَّعۡدُودَٰتٖۚ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۚ وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖۖ فَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَهُوَ خَيۡرٞ لَّهُۥۚ وَأَن تَصُومُواْ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ (١٨٤) شَهۡرُ رَمَضَانَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ فِيهِ ٱلۡقُرۡءَانُ هُدٗى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَٰتٖ مِّنَ ٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡفُرۡقَانِۚ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ ٱلشَّهۡرَ فَلۡيَصُمۡهُۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۗ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلۡيُسۡرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلۡعُسۡرَ وَلِتُكۡمِلُواْ ٱلۡعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمۡ وَلَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ (١٨٥) ﴾ (البقرة ١٨٣-١٨٥)

پێناسەی ڕۆژو

بریتییـە لـە: خۆگرتنـەوە لەخـواردن و خواردنـەوە و جووتبـوون، لـە بانگـی بەیانیـەوە تـا خۆرئـاوا.

گرنگی ڕۆژو

سـەبارەت بـە گرنگـی مانگـی ڕەمـەزان، ئەبـو هورەیـرە لەپێغەمبـەرەوە (د.خ)دیگێڕێتـەوە: (مَـن صـامَ رمضـان ایمانـاً واحتسـاباً غُفـر لـه ماتقـدم مـن ذنبـه، ومـن قـام لیلـة القـدر ایمانـاً واحتسـاباً غُفـر لـه ماتقـدم مِـن ذنبـهِ) (بوخـاری ریوایەتـی کـردووە).

جۆرەکانی ڕۆژو

١- ڕۆژوی فەرز، واتە ڕۆژوی مانگی ڕەمەزان.

٢- ڕۆژوی خۆبەخشانە کە بەناوبانگترینیان:

ئ - ڕۆژوی ١٠ی مانگی موحەڕەم (عاشورا)(*)

ب - ڕۆژوی ٩ی مانگی زیلحە حجە(عرفة) ڕۆژی حەج.

پ ـ ڕۆژوی دووشەممان و پێنجشەممان لەهەفتەدا.

ت ـ ڕۆژوی ١٣، ١٤، ١٥ی هەرمانگێکی (قەمەری).

ج ــ ڕۆژوی (شەشەڵان) شەش ڕۆژ لەمانگی شەوال.

ح ــ ڕۆژو گرتنی زۆر لە مانگی شەعبان.

خ ــ ڕۆژو گرتنی زۆر لە مانگی ڕەجەب.

گفتوگۆ

١- پێناسەی ڕۆژو بکە؟ ٢ - ڕۆژوی خۆبەخشانە کامانەن؟

(*) هۆکارەکەی ڕزگاربونی موسا پیغەمبەر(د.خ) لە پەلاماری فیرعەون کە لەو ڕۆژەدا لە دەریای سوردا خنکا.

وانەی دوازدەیەم

مەرجەکانی پێویستبونی ڕۆژو:

ئ - ئیسلامبوون.

ب - ژیری و ئاوەز. بۆیە شێت ڕۆژوی لەسەر نییە.

پ - پێگەیشتویی(بلوغ). چونکە مەبەست گوێڕایەڵ بوونە و منداڵیش ئەرکی ئەم کارەی لەسەر نییە.

مەرجەکانی بەڕۆژوبوون

١- تەندروستی و لەش ساغی، خودا دەفەرموێت: (... وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ...)(البقرة ١٨٥)

٢- نیشتەجێی. واتە ڕێبوار نەبێت.

٣- بۆ ئافرەتان (لەسوڕی مانگانە و بێنوێژی دوای منداڵبوون)یشدا نابێت.

سوننەتەکانی ڕۆژو

١- پارشێوکردن. پێغەمبەر(د.خ) دەفەرموێت: (**تَسَحَّرُوا فَإنَّ فى السَّحورِ بركةً**).

٢- دواخستنی پارشێو بۆ نزیکی بانگی بەیانی و پەلەکردن لەبەربانگ کردنەوەدا، هەر کەبانگی دا.

٣- بەربانگ کردنەوە بەچەند دەنکە خورمایەك، یان ئاو.

٤- دوعاکردنی کاتی بەربانگ، پێغەمبەر (د.خ) لەکاتی ڕۆژوشکاندندا، دەیفەرمو: (**ذهبَ الظَمَأُ وآبتلَّتِ العروقُ، وثبتَ الأجرُ إنْ شاءَ الله تعالى**).

ئەو ڕەفتار و هەڵوێستانەی ڕۆژو دەشکێنن یان لەکەداری دەکەن

بەم ئاکارو هەڵوێستانەی خوارەوە ڕۆژو یان بەتاڵ دەبێتەوە یان لەکەدار دەبێت:

١ - لەئاین پاشگەزبوونەوە.

٢ - ڕودانی بێنوێژی بۆ ئافرەت.

٣ - خواردن و خواردنەوە و خۆڕشاندنەوە.

٤ - چونە ناوەوەی هەرتەنێك لەڕێی بۆشاییە ئاساییەکانەوە بۆناو لەشی مرۆڤ.

٥ - جووت بوون لەگەڵ خێزان بەڕۆژ.

هەموو ئەمانە ڕۆژو بەتاڵ دەکەنەوە، ئەگەر بەئاگاییەوە ئەنجامدران، لەوانەش کەڕۆژو لەکەداردەکەن زیادە ڕەوی لەبەرکارهێنانی بۆن و ئاو لەدەم وەردانی زیاد لەپێویست.

گفتوگۆ

١- مەرجەکانی پێویستبونی ڕۆژو چیە؟

٢- ئەو کارانەی دەبنە هۆی تێکدان و بەتاڵکردنەوەی ڕۆژو کامانەن بیانژمێرە؟

وانەی سێزدەیەم

حەرامبوونی دیاردەی بەرتیلکاری

پێغەمبەرمـان (د.خ) دەفەرموێـت: (**لعـنَ الله الراشـيَ والمرتَشـي والرائـش**). واتـە: بەرتیلـدەر و بەرتیلخـۆر و ڕێکخـەری نێوانیـان بـەر نەفرینـی خـودا کەوتـوون.

وشە	مانا
١- لعن	لەسۆز و ڕەحمی خۆی دوریخستۆتەوە (نەفرینی کردوە)
٢- الراشي	بەرتیلدەر
٣- المرتشي	بەرتیلخۆر
٤- الرائش	ڕێکخەری نێوانیان

پێناسەی بەرتیل:

بەو بڕە ماڵ و سامانە دەوترێت کەسێك دەیداتە دەسەڵاتدارێك لە ڕێگەیەکی نادروستەوە، بەمەبەستی وەرگرتنی یان زەوتکردنی مافی یان پلە و پایەی یاخود کاری کەسێکی دیکە بۆ خۆی.

ئەم دیاردەیە حەرامە چونکە دادگەری لەناو دەبات، مافی خاوەن ماف دەفەوتێت، دەبێتە هۆی بڵاوبونەوەی گەندەڵی و شێرپەنجەی بێدادی، هەر بۆیە لەگشت ئاینەکاندا حەرام و قەدەغەکراوە. لە قورئانی پیرۆزیشدا بەچەندین ئایەت حەرامبوونی ڕاگەیەندراوە وەك لەسورەتی (البقرة)دا هاتووە: (وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ وَتُدْلُوا۟ بِهَآ إِلَى ٱلْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا۟ فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ بِٱلْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ). (البقرة ١٨٨). هەروەها لە فەرمودەی پێغەمبەری سەروەریشدا (د.خ) ئاماژە بەحەرام بوونی کراوە، وەك لەسەرەوەدا هاتووە.

هۆکارەکانی حەرام بوونی بەرتیل

١- چونکە بەهۆیەوە بەشێوەیەکی ناڕەوا و ناشایستە دەستکەوتێك بەدەست دێت وەك: بەخشین لەباج، دەرچوونی کەمکردنەوە (مناقصة)، یان دەستخستنی گرێبەستی کارێك بەنایاسایی.

٢- دەبێتە هۆی زەوتکردنی مافی کەسێکی دیکە: لەبواری هەلی کاردا، یان جێگرتنەوەی خاوەن مافێك.

٣- دەستخستنی پلە و پایەی گرنگ، کە کەسەکە شایستەی نەبێت.

چارەسەری ئەم دیاردەیە:

١ - دابینکردنی بنەماکانی دادگەری لەنێوان تاکەکانی کۆمەڵگەدا.

٢ - دانانی کەسی شیاو بۆ پلە و پۆستەکان.

٣ - سەروەربونی یاسا و لێپێچینەوە لەو کارمەند و بەرپرسانەی بەرتیلخۆرن.

٤ - بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری ئاینی وبەرپرسێتی لەبەردەم خودای باڵادەستدا.

٥ - بەرزکردنـەوەی ئاسـتی ڕۆشـنبیری تاکـەکان، کـە ئـەو دیاردەیـە دژی دادگـەری کۆمەڵایەتـی و چینایەتییـە.

گفتوگۆ

١- پێناسەی بەرتیلکاری بکە.

٢- بۆچی پێغەمبەرمان (د.خ) هۆشداری داوە سەبارەت بە بەرتیلکاری؟

٣- هۆکارەکانی حەرامبوونی بەرتیلکاری کامانەن؟

٤- بە ئایەتێکی قورئان ئاماژە بکە بۆ حەرام بوونی بەرتیل.

٥- بەرتیل چەند جۆر و بوارێکی هەیە، وەك ....!

٦- چۆن دەتوانین ئەم دیاردەیە قەڵاچۆ بکەین؟

وانەی چواردەیەم
ئاشتەوایی نێوان خەڵك

مرۆڤ وئاشتی:

سروشتی مرۆڤ لەسەر ڕاگرتنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان دارێژراوە، لەسەر بنەمای توند و تۆڵی و دوور لەناکۆکی و یەکتر سڕینەوە، کە دەبنە هۆی جیاوازی و سەرهەڵدانی کێشە و دوژمنایەتی، لەگەڵ ئەوەشدا دابڕان و ناکۆکی و کێشە بەئاشتەوایی و ڕاگرتنی شەڕ و لەچاڵنانی هۆکارەکانی لەئاینی ئیسلامدا ڕێوشوێنی بۆ دانراوە، چارەسەری لەسەر بناغەی برایەتی باوەڕەوە دەستنیشانکراوە بەئایەتی:(إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَ أَخَوَيۡكُمۡۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ)(الحجرات ١٠)، بەگەڕانەوە بۆ فەرمانی خودا و فەرمودەی پێغەمبەر (د.خ) کەتێیدا زیادەڕەوی وستەم قەدەغەیە.

خودا دەفەرموێت:(لَّا خَيۡرَ فِي كَثِيرٖ مِّن نَّجۡوَىٰهُمۡ إِلَّا مَنۡ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوۡ مَعۡرُوفٍ أَوۡ إِصۡلَٰحِۭ بَيۡنَ ٱلنَّاسِۚ وَمَن يَفۡعَلۡ ذَٰلِكَ ٱبۡتِغَآءَ مَرۡضَاتِ ٱللَّهِ فَسَوۡفَ نُؤۡتِيهِ أَجۡرًا عَظِيمٗا) (النساء ١١٤).

هۆكاری كێشە و ناكۆكیەكان

هەندێك لەو هۆكارانەی ڕێخۆشدەكەن بۆ سەرهەڵدانی كێشە و ناتەبایی، كە ئاینی ئیسلام ڕێگریان لێدەكات، ئەمانەن:

١ - **جیاوازی:** زۆرجار جیاوازی لە بۆچوون وراڤەكردنی دەق وتێگەیشتن لێی، بۆتە هۆی ئەوەی موسڵمانان نارێك بن و ڕیزەكانیان دزەی لێوەبكرێت لەلایەن ناحەزانەوە بۆتێكدانیان.

٢ - **كینە و قین:** دەردێكی كوشندەیە و دەبێتە هۆی لێكترازانی ڕیز و دروستبوونی دژایەتی بەرانبەر یەكتر.

٣ - **پێشبڕكێی نادروست (شان لێكخزانی ناپەسند):** دەبێتە هۆی پەنابردن بۆ هۆكاری نادروست و یەكتر سڕینەوە و قبوڵنەكردنی بەرانبەر، ئەمەش كێشە دەنێتەوە.

٤ - **پاوانكردنی مافی كەسانی تر و دەستدرێژی بۆ سەر سامان و بەرژەوەندییان**، كەخاوەن بەرژەوەندی دێنێتە گۆ و بەرگری لە خۆی دەكات و كێشە دروستدەبێت.

٥ - **خۆسەپاندن:** واتە بەكەم گرتنی ڕای بەرانبەر و چەوساندنەوەی، كە ناچاری دەكات بەرگری لەڕای خۆی بكات و بونی خۆی بسەلمێنێت، لێردا ناحەزی پەیدا دەبێت.

٦ - **زیادەڕەوی لەڕەخنەی ڕوخێنەردا:** كەدەبێـە هۆی بریندازبونی هەستی كەسی بەرانبەر و وەرگرتنی هەڵوێستی دژ و دروستبونی كێشە.

٧ - **پەرەسەندنی كێشە:** زۆر جار كێشەیەكی بچوك و سنوردار بەهۆی دەستێوەردانی لایەنی سێیەمەوە پەرە دەسێنێت و ئاگری فیتنە و ئاشوب بەرپا دەبێت. بۆیە پێویستە دڵسۆزان و هۆشمەندان لێنەگەڕێن ئاشوب گەورەبێت و دواتر چارەی سەخت و گران ببێت.

دوای ئەوەی هەندێك لەو هۆكارە نائاساییانەمان زانی، پێویستە ڕۆڵی ژیری و دانایی بەهێزبكرێت لەكۆمەڵگەدا، تابەر لەفراوانبوونی كێشە بگیرێت و لەجێی خۆیدا لەچاڵ بنرێت و برایەتی پارێزراوبێت.

٨ - گرنگە هۆشیاری تاك بەرزبكرێتەوە، كەبەدوای تۆڵەسەندندا نەگەڕێت و هەمیشە چاوپۆش و لێبوردەبێت، بوێر بێت پۆزش بكات كەبۆی دەركەوت هەڵەیە، لەگەڵ خۆی و دەرەوەی خۆیدا ئاشتەوایی بكات، كەسی وا لەلای خودای گەورە ڕێزدارە.

جۆرەكانی ئاشتەوایی ئەمانەن:

ئـ -ئاشتەوایی لەگەڵ خۆیدا، بەوە دەبێت كۆتایی بێنێت بەشەڕخوازی و سەرزەنشتی دەرونی خۆی بكات، دور بگرێت لە كێشە و ناكۆكی لەگەڵ كەسانی تردا.

ب -ئاشتەوایی لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا، كە زیاتر لەڕێی لایەنی سێیەمەوە دەبێت.

ئەنجامی ئاشتەوایی

دوای ئەوەی كینە و ناحەزی دڵەكانی بەجێهێشت و گیانی تۆڵە وەلانرا و تورەیی هێوربۆوە، دەرونەكان پاكژ و ڕوخسارەكان ئارام دەبنەوە، دڵەكان بەروی یەكدیدا دەكرێنەوە، دۆستایەتی باڵدەكێشێتەوە بەسەر پەیوەندییەكاندا، ئەم ئایەتەی قورئانیش بەرجەستە دەبێت:

(وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ)(فصلت ٣٤).

پرسیار

١- ئایەتێك بە بەڵگە بێنەرەوە كەتیایدا فەرمان بە ئاشتەوایی و چاكەكاری كرابێت.

٢- ئایەتێكی قورئانی پیرۆز بنوسە كەتیایدا موسڵمان بەوە وەسفكرابێت دووره لەتورەبوون.

٣- بەئایەتێكی قورئان بەڵگە بێنەرەوە كە دوای ئاشتەوایی نێوان ناكۆكەكان خۆشەویستی دروست دەبێت.

وەڵامی ڕاست لەنێوان كەوانەكاندا هەڵبژێرە:

١- دەكرێت تورەیی خامۆش بكرێت، ئەگەر لە..............دوربین.

(خۆ بەكەم زانین ، كەللە ڕەقی)

٢- هەرچەند .... كەم بێت، كێشە و پشت هەڵكردن كەم دەبێتەوە.

(جیاوازی ، پێكەوە گونجان)

٣- .... ڕێگەیەكە بۆ نانەوەی كێشە و ڕووبەڕووبونەوە .

(پێشبڕكێی نارەوا ، پێشبڕكێی ڕەوا)

وانەی پازدەیەم
ژینگە

ژینگـە ئـەو ناوەندەیـە کـە مـرۆڤ تێیـدا دەژی بەگشـت پێکهاتەکانییـەوە وەك ئـاو و هـەوا و زینـدەوەران، کـە لـە نێویـدا چالاکییـە جۆراوجۆرەکانـی خـۆی ئەنجـام دەدات لـە چوارچێـوەی سیسـتەمێکی ورد وهاوسـەنگ، بـەڵام هەندێـك کێشـە هـەن کار لـە بەرێوەچوونـی ئـەم سیسـتەمە دەکـەن، وکاریگەرتریـن کێشـەش پیسـبوونی ژینگەیـە.

پیسبوونی ژینگە

پیسـبوون بـە شـێوەیەکی گشـتی بریتییـە لـە گۆڕانـی نەرێنـی لـە شـێواز وسروشـتی توخمێکی دیاریکراو، لە ئەنجامی کارلێکردنی فاکتـەری دەرەکی، کە لەوانەیـە سروشـتی بێـت یـان کیمیایـی، کـە لەوانەیـە نەنگییـەك لـە هاوسـەنگی ئـەم سیسـتەمە دروسـت بـکات، ئەمـەش کار لـە هەمـوو ئـەو توخـم و بوونەوەرانـە دەکات کـە لـە ژینگـەدا هـەن.

جۆرەکانی پیسبوونی ژینگە و هۆیەکانیان

پیسبوونی ژینگە ئاو و هەوا و خاك دەگرێتەوە و هۆیەکانی جۆراوجۆرن، کە گرنگترینیان:

١ - پیسبوونی کیمیایی: لەو ماددانە دەبێت کە لە کارگەکانەوە دزەدەکەنە ناو ئاو و هەوا.

٢ - پیسبوونی تیشکی: کە لە دزەکردنی ماددەی تیشکدار بۆ ئاو و هەوا و خاکەوە لە ڕێی ماددە تیشکدارەکانەوە، کە دەبنە هۆی توشبوون بە نەخۆشی کوشندە، جگە لە مانەش جۆری تر هەن وەك پیسبوونی ڕوناکی و گەرما و پیسبوون بە بێزاربوون و ژاوەژاوەوە...هتد.

زیانەکانی پیسبوون لە سەر ژینگە و مرۆڤ

گومانی تێدا نییە کە پیسبوون کاریگەری نەرێنی هەیە لە سەر تەندروستی مرۆڤ، چونکە کار لە کۆئەندامەکانی لەشی دەکات، وەك کۆئەندامی هەناسە کە بە هەوای پیسبوو توشی تەنگەنەفەسی دەبێت و ئەگەر ئاوی پیسبوو بخواتەوە تووشی نەخۆشییەکانی گەدە یان خوێن دەبێت، لەوەش تێدەپەڕێت کە تەنها تووشی نەخۆشی جەستەیی بێت، بۆ ئەوەی توشی نەخۆشی دەروونیش بێت وەك خەمۆکی، کاریگەری پیسبوون لە سەر ژینگە دیاردەی ترسناکی وەك کون بوونی ئۆزۆن و بارانی فسفۆری و بەرزبوونەوەی پلەکانی گەرما و شتی تری لێ دەکەوێتەوە، بۆیە دەبێت ژینگە بپارێزین تا ئەویش بتوانێت ئێمە بپارێزێت.

ئیسلام و ژینگە

ژینگە لەو پرسە گرنگانەیە کە پێویستە خەڵك ئاوڕی لێ بدەنەوە، چونکە پەیوەندی هەیە بە داهاتوویانەوە لە سەر ژیانەدا لەسەر ئەم زەوییە هەیە، ئیسلامیش ئەوەی سەلماندووە کە لە توانایدایە مێشکی مرۆڤ بە شێوەیەکی ئەرێنی بنیات بنێتەوە، بۆیە گرنگی داوە بەم جۆرە پرسە، لە سەروشیان پرسی ژینگە و شێوازی مامەڵەکردنی مرۆڤ لە گەڵیدا، چونکە ژینگە ئەو لانکەیە کە مرۆڤ لە باوەش دەکات، هەروەها ڕووەك وئاژەڵیش.

پاراستنی ژینگە لە ئیسلامدا

١ - ئیسلام داوا لە موسڵمانان دەكات بایەخ بە پاك وخاوێنی تاك بدەن، چونكە بایەخ نەدان بەم لایەنە بەشێوەیەكی نەرێنی ڕەنگ دەداتەوە لە سەر ژینگەی دەوروبەر، ئەوەی نەتوانێ پاك و خاوێنی خۆی بپارێزێت ناتوانێت پاك و خاوێنی ژینگەكەی بپارێزێت.

٢ - ئاینی ئیسلام فەرمانی بە شوێنكەوتوانی خۆی كردووە و ئاڕاستەی كردوون بۆ گرنگی دان بە پاراستنی سەرچاوەكانی ئاو، هەروەها دەستگرتن بە بەكارهێنان وپاراستنی پاك وخاوێنی بە پیسنەكردنی، چونكە بە سامانێكی گشتی دەژمێردرێت و نابێت تاك وا مامەڵەی لە گەڵدا بكات كە موڵكی كەسی و تایبەتە.

٣ - ئیسلام هاندەرە بۆ كشتوكاڵ، چونكە كشتوكاڵ سوودی زۆری بۆ مرۆڤ و گشت بوونەوەران هەیە و ڕووەك لە گرنگترین توخمەكانی ژینگەیە لە سەر زەوی.

٤ - ئیسلام فەرمانی بە پاراستنی هەموو بوونەوەران كردووە، بۆ سوود وەرگرتن لێیان بە شێوەیەكی تەندروست و شەرعی كە سوود بەخش بێت وزیانی نەبێت.

٥ - ئیسلام پاراستن و پاكڕاگرتنی ڕێگەوبانەكانی بە جۆرێك لە نزیكبوونەوە لە خودا

و سەدەقە هەژمار کردووە، چونکە سوودی زۆری هەیە بۆ گشت خەڵك.

٦ - ئیسلام بانگەوازی بۆ بەخشین کردووە لە پێناو پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری گشتیی، لەوەشەوە بیرۆکەی وەقف سەری هەڵدا، کە دەکرێت سوودی لێ وەربگیرێت بۆ خزمەتکردنی پرسەکانی ژینگە، بە تایبەتی لەم ڕۆژگارەدا کە ژینگە تووشی ترسناکترین جۆرەکانی پیسبوون بووە، کە زۆرترین زیان بە بوونەوەران دەگەیێنن.

پرسیارەکان

١ - پێناسەی ژینگە چییە؟

٢ - مەبەست لە پیسبوونی ژینگە چییە؟

٣ - بۆچی ئیسلام هانماندەدات بۆ کشتوکاڵ کردن ؟

٤ - ئەم دەستەواژەیە ڕوون بکەوە (ئیسلام فەرمانی بە پاراستنی هەموو بوونەوەران کردووە بۆ سوود وەرگرتن لێیان بە شێوەیەکی تەندروست و شەرعی کە سوود بەخش بێت وزیانی نەبێت).

چالاکی

مامۆستا قوتابیان دابەشی چەند گرووپێك دەکات و ڕۆژێك تەرخان دەکەن بۆ پاککردنەوەی باخچەی قوتابخانە.

وەرزی دووەم

وانەی شازدەیەم

زەكات و هەندێك لەحوكمەكانی

خـودای گـەورە دەفەرمویـت: (وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ).
(البقرة ٤٣)

هەروەهـا دەفەرمویـت: (وَأَنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوٓا۟ ۛ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ).(البقـرة ١٩٥)

پێناسەی زەكات:

ئـەو بـڕە ماڵەیـە لەدەوڵەمەنـدان وەردەگیرێـت و دەدرێتە هـەژاران و ئەو پۆلانـەی لەقورئاندا دیاریكراون، بەپێی ڕێوشـوێنێكی تایبەت.

مەرجەکانی پێویستبونی زەکات:

زەکات پێویست دەبێت لەسەر هەرکەسێك ئەم مەرجانەی تێدابن:

١- موسڵمانێتی: واتا کەسی زەکات دەر مەرجە موسڵمان بێت.

٢- سەربەستی: مرۆڤە موسڵمانەکە دەبێت سەربەست بێت، واتە کۆیلە نەبێت. بەواتای ئەوەی خاوەندارێتی پێبکرێت.

٣- ماڵ و سامانی لەئاستی (نصاب)دا بێت: واتا ئەو بڕەی لەشەرعدا زەکاتی لەسەر پێویست دەبێت و ئەگەر لەو سنورە کەمتربوو زەکات دان نایگرێتەوە، ئەمەش بەپێی جۆری ماڵەکەیە، دراو، کشتوکاڵ، میوە، ئاژەڵ و .....هتد، هەریەکە و بەئەندازە و بڕی جیاواز زەکاتی لەسەر پێویست دەبێت.

٤- تێپەڕبوونی ساڵێکی کۆچی بەسەر ئەو ئەندازەیەی زەکاتی لەسەر پێویست دەبێت، جگە لەکشتوکاڵ و بەروبومی میوە، کە لەگەڵ دروێنە یان کۆکردنەوەی بەرهەمدا زەکاتی لێدەردەکرێت، بڕی پێویست بۆ زەکات دانەکەش واتا(نصاب) دەبێت لەپێداویستیە سەرەکیەکانی خاوەنەکەی زیادبێت وەك پۆشاك و خۆراك و جێی حەوانەوە.

٥-خاوەندارێتی تەواوی ماڵەکەی هەبێت.

ئەو جۆرانەی لەماڵ و سامان زەکاتیان لێدەردەکرێت

١- زێڕ و زیو و دراو.

٢- ماڵی بازرگانی.

٣- ئاژەڵی ماڵی(حوشتر) گا و مانگا، و مەڕ و بزن.

٤- کشتوکاڵ و بەروبوم.

٥- کانزا و خشڵ.

٦- هەنگوین.

٧- پشك و چەکی بانکی و وەرگرتەی کرێ.

وانەی حەڤدەیەم

ئەو کەسانەی زەکاتیان پێدەشێت

خـودای گـەورە دەفەرموێـت: (إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلۡفُقَرَآءِ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡعَٰمِلِينَ عَلَيۡهَا وَٱلۡمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمۡ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَٱلۡغَٰرِمِينَ وَفِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِۖ فَرِيضَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٞ)(التوبـة ٦٠).

واتا: ئەوانەی زەکاتیان پێ دەشێت ئەمانەن:

١- **هەژارەکان:** ئەوانەن ماڵ و سامانیان نییە و دەرامەتیشیان نییە.

٢- **ماڵنشین(مسکین):** ئەوانـەن ئەنـدازەی پێویسـتیان نییـە و ئـەوەی دێتە دەسـتیان بەشـی بژێوی نـاکات.

٣- **کارمەندانـی کۆکردنـەوەی زەکات:** ئەوانـەن کـە لەرێـی میریـەوە، یـان دەسـتەی ڕاسـپێردراوەوە کاری کۆکردنـەوە و سـەرژمێری و پاراسـتنی ماڵـی زەکات و دابەشـکردنیان خراوەتـە ئەسـتۆ.

٤- دڵنەواکراوان، کە دوو بەشن:

ئـ - ئەو بێباوەڕانەی ئومێد دەکرێت بەدڵنەواییکردن بێنە ناو بازنەی ئیسلامەوە، یان بۆ خۆ پارێزی لەشەڕیان گەر توانای زیانگەیاندنیان هەبوو.

ب - ئەو توێژە لەموسڵمانان کەئاینیان لاوازە، زەکاتیان بدرێتێ بەئومێدی دابینکرنی بژێوی گونجاو بۆیان و ئامادەبوونیان بۆ تێگەیشتن و فێربوونی ئیسلام.

٥- ئەوانەی گیرۆدەن: لەکۆیلە و کەنیزە کە سەربەست نین، زەکاتیان پێبدرێت بەئەندازەی دەربازبون لەکۆیلایەتی و وەرگرتنی ئازادی بۆ بڕیاردان. ئەم چینە لەم سەردەمە نەماون.

٦- کەسی قەرزار: بەڵام هەموو قەرزارێك ناگرێتەوە، مەرجدارە.

٧- لەپێناوی خودادا: مەبەست هەر کارێکی خێرخۆازییە.

٨- ئەوانەی لەنێو ڕێگادان: ئەو ڕێبوارانەی پارەیان لێ دەبڕێت و دوورن لەجێی خۆیان، دەوڵەت زەکاتیان دەداتێ بەو ئەندازەیەی پێویستییان دابینکرێت تا دەگەڕێنەوە شوێنی خۆیان.

پرس

١- مەرجەکانی زەکاتدان کامانەن؟

٢- ئەو چینانە کێن زەکاتیان پێدەشێت؟

٣- دڵنەواکراوان کێن؟

وانەی هەژدەیەم

ماڵبەخشین و سوودەکانی

ئاینی ئیسلام هاندەرە بۆ هەموو جۆرە ئاکارێکی پەسەند و سوودمەند، ئەویش خێرکردن و ماڵبەخشینە کەئاکار و سیفەتی پێغەمبەران و پیاوچاکان بوە، بۆیە پێویستە باوەڕدارانیش خاوەنی هەمان ئەو سیفەتانەبن تەنانەت بە وشەیەکی باش و شیرینیش بێت.

بوارەکانی خێرومەندی و چاکەکردنیش زۆرن، هەر لەبەخشینی ماڵ و سامان تا بەشداری لەپرۆژەی خێرخوازیدا، یان هاوکاریکردن لەدروستکردنی خانوو بۆ هەژاران و هەڵکەندنی بیری ئاو تا دەگاتە لابردنی ئازار و دڕك وداڵ لەسەر ڕێگەدا. هەروەها ئامۆژگاری و ئاراستەی دروست لەڕیزی خێرکردن و بەخشین هەژمار دەکرێت. پێغەمبەری خودا (د.خ) دەفەرموێت: (**الكلمةُ الطَيّبِةُ صَدَقَةٌ**).

سوودەکانی خێرکردن

١- گوناه و تاوان لەسەر خاوەنەکەی دەسڕێتەوە لای خودا.

٢- بەڵا و نەهامەتی لەکەسی بەخشەر و خێرکار دور دەکەوێتەوە.

٣- مـاڵ و تەندروسـتی خێرخوازەکـە فـەڕی دەبێـت و گەشـەدەکات. پێغەمبـەر (د.خ) دەفەرموێت:(**مـا نقـصَ مـالٌ مِـنْ صدَقَـةٍ**).

٤- چارەسەرە بۆئازار و نەخۆشییەکان.

٥- بەڵگەیە لەسەر گوێڕایەڵی موسڵمان و بەندەکان بۆ خودای بەدیهێنەریان.

٦- دەبێتـە مایـەی ئاسـودەیی ویـژدان و ڕاهێنـان لەسـەر بەخشـندەیی و هەسـتکردن بەئـازاری مرۆڤەکانـی دیکـە.

خێری بەردەوام و نەبڕاوە

بـەو خێـر و چاکەیـە دەوترێـت کەپاداشـت و خێـری بـۆ خاوەنەکـەی دوای مردنیشـی هـەر بـەردەوام بێـت. نموونـەش لەسـەر جـۆری ئـەو کارە خێرانـە، ئەمانـەن:

١- دروستکردنی مزگەوت و خوێندنگە و نەخۆشـخانە و هەر دامەزراوەیەکی خزمەتگوزاری تـر کـە لەخزمەتـی کۆمەڵگـەدا بێـت، هـەر بەبەشـداریکردن لـەو پرۆژانـەدا ئـەو پاداشـتە بەدەسـت دێـت.

٢- هەڵکەندنـی بیـری ئـاو و ڕێکخسـتنی تـۆڕی ئـاو بەمەبەسـتی خواردنـەوە یـان ئاودێـری ڕووەك.

٣- کارکردن لەبواری بڵاوکردنەوە و گەیاندنی زانستی جۆراوجۆر وەك زانستە شـەرعیەکان، هەروەها دروستکردنی پەڕتوکخانەی گشتی بۆ فێرخوازان.

٤- چاککردنـی ڕێگەوبـان، دروسـتکردنی پـرد و پردەبـاز بەتایبـەت لـەو شـوێنانەدا کـە دورەدەسـتن و دانیشـتوانی کـەم دەرامەتـن.

گفتوگۆ

١- موسڵمانی پابەند بەکێ دەڵێن؟
٢- سوودەکانیماڵبەخشین و خێرکردن چین؟
٣- مەبەست لەخێری نەبڕاوە چییە؟

ئەم بۆشاییانە پڕبکەرەوە:

١- هاوکاری خەڵك بەماڵ و.............. و .... دەبێت.
٢- بەخشین و خێرکردن لەسیفەت و ئاکاری.............. .
٣- الكلمة الطيّبةُ.............. .
٤- خودای گەورە فەڕ و بەرەکەت دەخاتە .... و .... خێرخوازی بەخشندەوە.

وانەی نۆزدەیەم
لەمافەکانی موسڵمان لەسەر موسڵمان

(دورکەوتنەوە لەقسەی ناشیرین و ناوزڕاندن و ناو و ناتۆرە و درکاندنی نهێنی یەکتر)

جنێـودان و ناوهێنانـی یەکتـر بەتانـە و تەشـەر و دەرخسـتنی کـەم و کـوڕی دوورن لەڕەفتـاری مرۆڤـی موسـڵمان و بەپێشـێلکردنی مافـی یەکتـر دەژمێردرێـن.

پێغەمبـەری ئیسـلام (د.خ) دەفەرموێـت: (**لیـسَ المؤمنُ بالطعّـانِ ولا اللعّانِ ولا الفاحـشِ البذيء**).واتـا: بـاوەڕدار تانـە لێـدەر و جوێـن فـرۆش و زمـان پیـس نییـە.

هەروەهـا دەفەرموێـت: (**مَـنْ سـترَ عـورةَ أخيـهِ المسـلم فـی الدنيـا سـترَ الله عورتَـهُ يـومَ القيامة**).واتـا: ئـەوەی عەیبـی بـرای موسـڵمانی لـە دنیـا داپۆشـێت خـودا ڕۆژی پەسـڵان عەیبـی دادەپۆشـێت.

بۆیە پێویستە دووربین لەڕەفتار و ئاکاری ناپەسەند و ئەوەی بۆ خۆمان پێمان ناخۆشە بۆ کەسی بەرانبەر بەکاری نەهێنین، چونکە دەبێتە هۆی:

١- تێکچوونی پەیوەندییەکان.

٢- دوژمنایەتی نێوان تاکەکان و کۆمەڵگە.

٣- لەکەدارکردن و ڕوشاندنی کەسایەتی.

بەڵکو لەجیاتی ئەو ئاکارانە خۆشەویستی و ئەمەك و هۆگری لەنێوان تاکەکاندا بڕوێت و چرۆ بکات، تا پەیوەندیەکان پتەو و ژیان ئاسودە بێت.

پاراستنی نهێنی و نەدرکاندنی

یەکێکی تر لەو مافانەی پێویستە لەنێوانماندا پارێزراو بێت پاراستنی نهێنی و ناتەواوی یەکترە، نهێنی سپاردەیە و سپاردەش لێپرسینەوەی هەیە، پێغەمبەرمان (د.خ) دەفەرموێت:(**اذا حدث الرجلُ بحديثٍ ثُمَّ التفتَ فَهو أمانَةٌ**). واتا: گەر کەسێك لەکاتی گێڕانەوەی قسەیەکدا چاوی دەگێڕا کەواتە نهێنی تیابوە و پێویستی بە نەدرکاندنە، ئەمەش بەشێکە لە ڕەوشتی بەرز و پاراستنی سپاردە.

نهێنیەکان سێ جۆرن:

١- ئەوانەی شەرعی ئیسلام فەرمانی کردوە بە نەدرکاندنیان.

٢- جۆرێکیش ئەوەیە خاوەن نهێنییەکە داوای نەدرکاندنی دەکات.

٣- ئەو جۆرەی پێویستە نەدرکێنرێت بەڵام لەڕێی پیشە و کارەوە ئاشکرابووبێت.

گفتوگۆ

١- ئاشکراکردنی نهێنی وناتەواوی خەڵك دەبێتە هۆی:

ئ- .... ب- .... پ- ....

٢- جۆرەکانی نهێنی ئەمانەن:

ئ- .... ب- .... پ- ....

٣- نهێنی .... یەو درکاندنی لەشەرعدا ....

٤- .... مافیان بەسەریەکەوە هەیە لەو مافانەش پاراستنی.............................. یە.

وانەی بیستەم

پاوانكاری

پاوانـكاری: بریتییـه لـه شـاردنەوە یـان دەستبەسـەراگرتنی كاڵا سـەرەكییەكانی ژیـان، وەك خـۆراك لەلایـەن كەسـانێكەوە، بەمەبەسـتی بەرزبوونـەوەی نـرخ و فرۆشـتنی لەكاتـی گرانبونیـدا بەهاوڵاتیـان.

جۆرەكانی پاوانكاری

١- **پاوانـكاری لەلایـەن كەمینەیەكـەوە:** واتا ژمارەیەكـی كـەم لەبەرهەمهێـن یـان فرۆشـیار دەست بەسـەر كاڵایەكـی دیاریكراودا دەگرن و كاتێـك دەیخەنـە بـازاڕ نرخـی بەرزبوبێتەوە بەهـۆی كەمبونـەوەی یاخـود نەمانـی لەبـازاڕدا.

٢- **پاوانـكاری دولایەنـە:** واتـە بەرهەمهێـن یـان سـەرمایەدار لەگـەڵ كەسـێك ڕێكدەكـەون و بەهەردوكیـان سـەبارەت بـەو كاڵا تایبەتـە یـاری بەنرخـی دەكـەن و ناهێڵـن دەسـت بەدەسـتی

دیکە بـکات.

٣- **پاوانـکاری تـەواو:** بـە دەستبەسـەراگرتنی کاڵایـەك لەلایـەن کەسـێکەوەو دەگوترێـت، نەبونـی هاوشـێوەی تـری ئـەو کاڵایـە لەبـازاڕ و دەرەوەشـدا، بەمـەش هەرخـۆی بەتـەواوی دەتوانێـت یـاری بەنرخـی بـکات.

٤- **پاوانـکاری دەوڵـەت:** کاتێـك دەوڵـەت بەرهەمهێنانـی کاڵایەکـی دیاریکراو پاوانـدەکات و لەبـازاڕ دەیگرێتـەوە، نرخـی سـەردەکەوێت و هاوڵاتـی زیانمەنـد دەبێـت. ئەمـەش جۆرێکـە لەپاوانکاری.

زیان و ئەنجامە خراپەکانی پاوانکاری

ئابـوری وڵات گـەر بەسستـەمی سۆسیالیسـتی بەڕێوەدەچـو، واتـا دەوڵـەت سەرپەرشـتی دەکـرد ئـەوا ئامرازەکانـی بەرهەمهێـن لەدەسـتی دامـەزراوە دەوڵەتیەکانـدا دەبێـت و تـاك ڕۆڵـی نابێـت، واتـا پاوانـکاری دەوڵـەت ڕودەدات، بەپێچەوانەشـەوە لەسیسـتەمی سـەرمایەداریدا تـاك ڕۆڵ دەگێڕێـت لەپاوانـکاری بـازاڕدا. لەهـەردوو حاڵەتـدا هاووڵاتـی باجەکـەی دەدات کـە کۆمەڵێـك مەترسـیان لێدەکەوێتـەوە، لەوانـەش:

١- پاوانـکاری دەبێتـە هـۆی کوشـتنی گیانـی کێبڕکێـی نێـوان تاکـەکان و دەوڵەتانیـش و بەرهـەم لـە ڕوی جـۆر و ئاسـتەوە چـەق دەبەسـتێت.

٢- زۆرجـار پاوانـکار ناچـار دەبێـت بڕێـك لەداهـات و کاڵاکان لەناوببـات، بەسـوتاندن یـان فڕێـدان بەمەبەسـتی ڕاگرتنـی بەهـا لەئاسـتێکدا و دانەبەزینـی نـرخ لەبـازاڕدا.

٣- لـەڕوی پەیوەندییـە کۆمەڵایەتییـەکان و ئاسـتی تاکیشـدا ناتەبایـی و کینـە دەنێتـەوە و کۆمەڵگـە زیانمەنـد دەبێـت.

٤- بەهـۆی پاوانکارییـەوە چەندیـن دەردی کۆمەڵایەتـی و ئابـوری کوشـندەی وەك بێـکاری و هەڵاوسـان و دارمانـی ئابـوری و دیـاردەی بەرتیـل و دووڕویـی و دزی و فێڵ....هتـد لەکۆمەڵگـەدا سـەرهەڵدەدەن.

دژایەتی و بەگژاچونەوەی ئیسلام بۆ پاوانکاری

ئاینی ئیسلام بەتوندی دژی پاوانکاری و سودی ناڕەوا و شاردنەوەی قوتی بژێوی مرۆڤەکان دەوەستێت، بەڵکو دژ بەوانەی سوودی ناشەرعی دەبینن لەمامەڵە و بازرگانیدا جەنگی ڕاگەیاندوە، لەلایەن خودا لەقورئانی پیرۆزدا. هەروەها پێغەمبەر (د.خ) فەرمویەتی: (**لا يَحتكِرُ الاّ خاطيء**). واتا: تەنها کەسی هەڵەکار پاوانکاری دەکات. دیسان دەفەرموێت (د.خ): (**مَن إحتكرَ على المسلمين طعامهم ضربه الله بالجذام والافلاس**). واتا: ئەوەی خۆراکی موسڵمانان پاوان بکات، خودا توشی گەڕی و مایەپوچی دەکات.

پرس

١- پاوانکاری چییە؟ ڕونی بکەرەوە.
٢- بوارەکانی پاوانکاری کامانەن؟ باسیان بکە.
٣- مەترسیەکانی دیاردەی پاوانکاری بژمێرە؟
٤- حوکمی پاوانکاری لە ئیسلام چییە ؟

وانەی بیست و یەك

چەند وانە و پەندێك لە ژیانی پێغەمبەران

لەدایكبونی موسا (د.خ)

موسا (د.خ) پێغەمبەرێكی خاوەن پەیامە و بۆ جووەكان نێردراوە، كریستیان و موسڵمانانیش باوەڕیان پێی هەیە. موسا لەوڵاتی میسر و لەسەردەمی فیرعەونەكاندا هاتۆتە دنیاوە وەك قورئان ئاماژەی پێ دەكات.

فیرعەونی (پادشای) میسر خەوێك دەبینێت تیایدا ئاگرێك لەبەنی ئیسرائیلەوە هەڵگیرساوە گڵپەكەی ئەو دەسوتێنێت و دەسەڵاتەكەی لەناودەبات، ڕاڤەكارانی خەونەكە پێی دەڵێن منداڵێك كە لەنەوەی ئیسرائیل لەدایك دەبێت دەسەڵاتەكەی لێدەستێنێت، بۆیە بڕیاردەدات هەر نێرێك لەو نەوەیە هاتە دنیاوە دەبێ بكوژرێت.

بەم شێوەیە و بەمەبەستی پاراستنی لەکوشتن، دایکی کوڕە کۆرپەکەی دەخاتە سندوقێکی تەختە و بەئاوی نیلی دەسپێرێت، بڕیاری خودا وادەبێت ڕوبارەکە ئەم سندوقە دەگەیەنێتە بەردەم کۆشکی فیرعەون و ئاسیای خێزانی فەرمان بەهێنانی دەکات، کەبۆی دێنن بڕیاردەدات ئەم کۆرپەیە بکاتە منداڵی تاقانەی خۆی و بەخێوی بکات.

ئەم لەدایك بوونە ٥٠٠ ساڵ دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر یوسف (د.خ)بوو واتا نزیکەی (١٩٨٢) ساڵ پێش هاتنە دنیای عیسای کوڕی مەریەم (د.خ).

دایکی موسا بەخەمباری و دڵە ڕاوكێوە گوێی هەڵخستبوو بۆ هەواڵێکی کۆرپەکەی لەپڕ بەرگوێی مەریەمی خوشکی کەوت کەکۆشکی فیرعەون ئافرەتێکی شیردەریان دەوێت بۆ بەخێوکردنی کۆرپەیەك، ئەویش دایکی دێنێت و هەرکە کۆرپەکەی لەئامێزگرت بەفەرمانی خودا مەمکی ئەوی مژی و گریانی نەما، کە پێشتر چەندین ئافرەتی شیردەری تریان هێنابوو مەمکی کەسیانی نەدەگرت، ئەمەش لەمیهرەبانی خوداوە بوو کە بەم نەخشەیە موسای گێڕایەوە باوەشی گەرمی دایکی و ژیانی ئابوریشیان بوژایەوە. ئەم بەسەرهاتە بەقورئانی پیرۆز پشت ڕاست کراوەتەوە لەسورەتی (القصص) دا. بەئایەتەکانی (٧-١٢). بەم شێوەیە موسا گەورە بوو، بوە خاوەنی دانایی و توانا و ئاوەز، پاشان خودای گەورە پەیامی (تەورات)ی بۆنارد و کردیە پێغەمبەرێکی خاوەن هێز(د.خ).

پەند و وانە لەم بەسەرهاتە

گومانی تێدانییە ئەم بەسەر هاتە پڕە لەوانەی گرنگ و سەیر. نەخشەی خودای گەورە بوو کە موسا لەکۆشکی پاشایەتیدا گەورە بێت و پاشان لەڕێی دایك و خوشك و خێزانەکەیەوە بزانێت کە ئەو لەنەوەی ئیسرائیلە و خودا بەو نەخشەیە لەتیاچون پاراستی. بۆیە پێگەکەی بەکارهێنا بۆ کەمکردنەوەی ئازاری گەلەکەی لەسەردەستی پیاوانی فیرعەوندا بەپێی توانا.

موسا لەماڵی دوژمنەکەیدا گەورە بوو و دایکی کە بێ هیوا بوو لەژیان و ئایندەی کۆرپەکەی، موچەشی بۆ برایەوە و خۆی بەخێوی بکات و پاشان موسا ببێتە پێغەمبەر و بانگی فیرعەون بکات بۆ باوەڕ و خوداناسی.

ڕاهێنان

وەڵامی ئەم پرسیارانە بدەوە:

- موسا (د.خ) لە کوێ لە دایك بوو؟
- بۆچی فیرعەون بڕیاری کوشتنی نێرینەکانی بەنی ئیسرائیلی دا؟

گفتوگۆ

پەند لە چیرۆکی لە دایکبوونی موسا (د.خ) چییە؟

وانەی بیست و دوو

چەند وێنەیەك لەژیانی هاوەڵان

عومەر و دایکی هەتیوەکان

وەك سروشتی هەمیشەیی خۆی لەو شەوە تاریکەی نۆرەی سەردانی خانەوادە ڕەشماڵ نشینەکانی دەوروبەری مەدینە بوو، لەگەڵ بەردەستێکیدا بەناوی (ئەسلەم)، عومەری کوڕی خەتتاب بەرەو ئەو ڕەشماڵە ڕۆیشت، بۆئەوەی بزانێت لەو درەنگی شەوە بڵێسەی ئەو ئاگرە چییە، نەبا شتێك گڕی گرتبێت.

کاتێك گەیشتە لای ڕەشمەماڵەکە گوتی: سڵاو دایە گیان، پێمان ناڵێی لەم درەنگی شەوەدا بەم گەرمایە ئاگرت بۆ کردۆتەوە؟

ـ کوڕم، ئەو دوومنداڵەم لەبرسا دەگریان و منیش هەندێك ئاوم کردە مەنجەڵێك و لەسەر ئەو ئاگرەم دانا تابێدەنگیان بکەم، وا خەریکە بەدەم هەنسکەوە خەو دەیانباتەوە،

برسێتی ئەو منداڵە بێ باوکەکانم لەئەستۆی عومەری جێنشین دایە.

ـ باشە، دایە گیان عومەر کەی ئاگای لەحاڵی ئێوەیە؟

ـ ئەی پێشەوا و جێنشین نییە! بەڵێ ئەرکی ئەوە لێمان بپرسێتەوە.

عومەر زۆر ئازاری پێگەیشت بەم دیمەنە و دەستبەجێ لەگەڵ ئەسلەم گەڕانەوە مەدینە و لەگەنجینەی (بەیتولمالی) موسڵمانان کۆڵێکی گەورەی لەخۆراك و پێداویستی بەکۆڵدادا و گەڕانەوە بەرەو پیرەژنەکە، لەڕێدا ئەسلەم دەیویست کۆڵەکەی لێوەرگرێت و یارمەتی بدات بەڵام عومەر داینەدەنا و دەیگوت: ئایا تۆ ئەتوانی کۆڵێ گوناهەکانم لەقیامەتدا بۆ هەڵدەگری، نەخێر هەر دەبێت خۆم هەڵیبگرم، من بەرپرسم، من شوانم، خودا لەمن دەپرسێتەوە. هەر کە گەیشتن عومەر خۆی خۆراکی بۆ منداڵەکان ئامادەکرد و زەردەخەنەی خستەوە سەرلێویان، دایکەکەیان، گوتی: خودا لێتان ڕازی بێت، کوڕم، ئێوە کێن؟

پێیان گوت دایە گیان، سبەینێ بچۆ بۆ لای جێنشین، لەوێ دەمان بینیت.

بۆ بەیانی پیرەژنەکە چوو بۆ لای جێنشین و بۆی دەرکەوت کۆڵبەرەکەی شەو خۆی بوو، بۆیە شەرم دایگرت و ویستی بچێتە دواوە.

ـ عومەر فەرمووی: دایەگیان، فەرموو دانیشە و لەمەولا لە بەیتولمال موچەی مانگانە وەردەگری.

بەم شێوەیە عومەری کوڕی خەتتاب موسڵمانان و هەژارانی بەسەر دەکردەوە و بەکۆڵێ خۆی پێداویستی بۆ دەگواستنەوە.

گفتوگۆ

١- بۆچی شەوانە عومەڕی کوڕی خەتتاب بەناو شار و دەوروبەریدا دەگەڕا؟

٢- منداڵەکانی نێو ڕەشمەماڵەکە بۆچی دەگریان؟

٣- مەبەستی پیرەژنەکە چیبوو کە گوتی (ئەرکی جێنشینە بەسەرمان بکاتەوە، بەڵام لێمان ناپرسێتەوە).

٤- کاتێك ئەسلەم ویستی کۆڵە خۆراکەکە لە عومەر وەرگرێت و هەڵی بگرێت، عومەر چی گوت ؟

٥- کە پیرەژنەکە هات بۆ لای جێنشین، چی بۆکرا؟

٦- لەم ڕوداوە چی فێردەبین؟

وانەی بیست و سێ
عەلی کوڕی ئەبو تاڵیب
(خودا لێی ڕازی بێت)

ناو و نازناوی:

نـاوی (عەلـی کـوڕی ئەبـو تاڵـب (عەبدولمەنـاف)ی کـوڕی عەبدولموتەڵیـب کـوڕی هاشـم)ە ئامـۆزای پێغەمبـەری خودایـە (د.خ) بە(ئەبـو حەسـەن) ناسـراوە، نازنـاوی (أمیـر المؤمنیـن)ە و چـوارەم جێنشـینی ڕاشـدینە. (١٠) سـاڵ پێـش هاتنـی سـروش بـۆ پێغەمبـەر (د.خ) لەدایـك بـووە لەسـاڵی (٤٠)ی کۆچیـدا کۆچـی دوایـی کـردووە.

گیانی خۆی بۆ پێغەمبەر بەختکردووە ئەو شەوەی پێغەمبەر (د.خ) مەککەی بەجێهێشت و کۆچی کرد بۆ مەدینە، عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب لەجێگەکەیدا مایەوە لەبەر دوو هۆ:

١- سەرتێکدان لەو جەنگاوەرە قورەیشیانەی هاتبون پێغەمبەر (د.خ) بکوژن، تا هەست نەکەن لەماڵ چۆتە دەرەوە.

٢- بەمەبەستی گێڕانەوەی سپاردەکان بۆ خاوەنەکانیان کەلای پێغەمبەر (د.خ) دایاننابوو.

دەنگدان بەجێنشینی عەلی کوڕی ئەبی تاڵیب

دوای شەهیدبونی جێنشینی سێیەم (عوسمان کوڕی عەففان)، پێشەوا عەلی کرایە جێنشین چونکە لە مەدینەدا کەس لەو شایستەتر بەدینەدەکرا و هاوەڵان لەسەر دەنگدان بەپێشەوا عەلی سوربوون، داوایان کرد ئەو ئەرکە قەبوڵکات. ماوەی جێنشینی (٤ساڵ و ٩مانگ و ٣ڕۆژ) بوو.

واتای چەمکی کارگێری لای پێشەوای موسڵمانان، عەلی (ر.خ)

١- شارەزایی زانستی.

٢- لەناوبردنی دۆگمایی.

٣- چاودێری هۆشیارانە.

٤- کار پێسپاردن بەپێی ڕێسای پێویست، نەك لەڕێی پەیوەندیی کەسییەوە.

گفتوگۆ

١- ماوەی جێنشینی عەلی کوڕی ئەبو تاڵیب چەندبوو؟

٢- هەڵبژاردنی عەلی بە جێنشین چۆن بوو؟

٣- چاودێری لەکارگێریدا دەبێت چۆن بێت؟

وانەی بیست و چوار

جێنشین و چاكسازی دادپەروەر و گەورە

عومەری كوڕی عەبدولعەزیز (خ.ر)

ئـەم جێنشـینە نـاوی عومـەری كـوڕی عەبدولعەزیـز كـوڕی مەروانـی كـوڕی حەكەمـە زانایەكـی بەتوانـا و خوداپەرسـت و دنیـا نەویسـت بـوە، هەربۆیـە لەڕیـزی (جێنشـینە ڕاشـدیەكان واتـا بەپێنجـەم جێنشـینی ڕاشـیدین دەژمێردرێـت لەدادگـەری و بەڕێوەبردنـی كاروبـاری موسـڵمانانـدا.

عەبدولعەزیـزی باوكـی لەباشـترین میرەكانـی نـەوەی ئومەییـە بـوو. جێنشـین عومـەر لەسـاڵی (٦١)ی كۆچیـدا لەدایك بـوە و لەسـاڵی (١٠١)ی كۆچیـدا لەشـام كۆچـی دوایـی كـردوە. كەسـێكی گەنـم ڕەنـگ و لاواز بـوو لەجەسـتەدا، چەنـد فاكتەرێـك ڕۆڵیـان هەبـوو لەپێكهێنانـی كەسـایەتیدا لەوانـە:

١- هەر لەتافی منداڵیدا هۆگری زانست بوو، هەروەها توانیشی قورئانی پیرۆز لەبەربکات.

٢- دۆخی کۆمەڵایەتی: عومەر لەژینگەیەکی کۆمەڵایەتی ئەوتۆدا دەژیا زۆر لەباربوو بۆ هەڵکەوتی کەسایەتی، ژینگەیەکی پڕ لەخوداناسی وچاکەکاری و زانستخوازی وپەیڕەوکردنی قورئان و سوننەت.

٣- لەسەر دەستی گەورە شارەزایان وزانایانی ئاینی لەمەدینە دا پەروەردەبوو.

دادگەری لەسایەی حوکمی عومەری کوڕی عەبدولعەزیزدا

لەدوو بواردا دادگەری عومەر وێنا دەکرێت:

١- ڕێگری لەستەمکاری و گێڕانەوەی ماف بۆ ستەملێکراو و نەهێشتنی پێشێلکاری سەبارەت مافی خەڵك لەگیان و ماڵیان، لەگەڵ سزادانی ستەمکار و دەستدرێژیکار.

٢- وێنای دووەم: سەبارەت بە مافەکانی تاکە لەسەر دەوڵەت و پاراستنی ئازادییەکان و ژیانی ڕۆژانەیان، بەشێوەیەك پەککەوتەیەکی بێ ماف و هەژارێکی بێ نەوا و لاوازێکی بێ پشت بەدی نەدەکرا، کە ئەمانەن ئەرکی فەرمانڕەوا لەئیسلامدا.

جێنشین عومەری کوڕی عەبدولعەزیز بەردەوام بوو لەسەر پیادەکردنی ئەم ڕوکارانەی دادگەری، چونکە بەسپاردەیەکی جەماوەری دەزانی لەئەستۆیدا و خۆی بەکرێگرتە و خزمەتکاریان لەقەڵەم دابوو.

کاروباری بواری کارگێڕی لەسەردەمی عومەردا

١- **لەهەڵبـژاردن و دەستنیشـانکردنی کارمەنـدان و بەرپرسـانی هەرێـم و ناوچەکانـدا** زۆر ڕەچـاوی کەسـایەتیانی دەکـرد، لـەڕوی خوداپەرسـتی و خێرخـوازی و چاکـەکاری و دادگەرییـەوە، چونکـە ئـەوان نوێنـەری جێنشـین دەبـوون لـەو جێیانـە، ئاوێنـەی حوکمـی ئەوبـوون.

٢- **سەرپەرشـتیکردنی ڕاسـتەوخۆ لەلایـەن خۆیـەوە بـۆ کاروبـاری کارگێـڕی ناوچـەکان،** بـەورد و درشـتەوە، لەگـەڵ چاودێریکردنـی ڕاپەڕاندنـی کاروبـاری دانیشـتوان بەمەبەسـتی دەسـتبەرکردنی دادگـەری.

٣- **پلاندانان:** بـەو واتایـەی کـە پرۆسـەیەکە پێداویسـتیەکانی ئاینـدە دابیـن دەکات، لـە ڕێی ئامادەسـازی هەنوکەییـەوە، وەك نەخشـە ڕێگایـەك. عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـز لـەو جۆرە سـەرکردانەبوو بڕیـاری پێشـوەخت و بێپـلان و بـێ لێکدانـەوەی ئەنجامەکانـی نەدەدا.

٤- **ڕێکخسـتنی کاروبـار لەسـەردەمی عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـزدا:** ئـەم چەمکـە تەواوکـەری پلاندانانـە بەمەبەسـتی بەکردەیـی کردنـی پلانـەکان، لەسـەردەمی عومـەردا پرۆسـەی ڕێکخسـتن لـە ڕیـزی پێشـەوەی کارەکانیـدا بـوو.

٥- **خۆپاراسـتن لەگەندەڵـی کارگێـڕی:** ئـەم جێنشـینە بەرێـزە کۆششـی دەکـرد بـۆ ڕێگـری لەگەندەڵـی کارگێـڕی و دەروازەکانـی ئـەو دەردە کوشـندەیە، تـا درۆ و بەرتیـل و دیـاری بـردن بـۆ بەرپرسـان و زیـادە ڕۆیـی بنەبڕبـکات.

گفتوگۆ

١- فاکتـەرە کاریگـەرەکان لەسـەر پێکهاتنـی کەسـایەتی عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـز، کامانـەن؟

٢- (عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـز پـەرۆش بـوو بـۆ هەڵبژاردنـی کارمەنـدان و فەرمانبەرانـی دەوڵـەت لەکەسـانی خێرخـواز و چاکـەکار). ئـەم دەسـتەواژەیە شـیبکەرەوە.

٣- پێناسەی ئەمانەی خوارەوە بکە:

أ- پلاندانان لەئیسلامدا .   ب- ڕێکخستنی بواری کارگێری.

٤- دادگەری لەسەردەمی عومەردا دوو بواری لەخۆگرتبو. کامانەن؟

٥- لەدیـدی عومـەری کـوڕی عەبدولعەزیـزەوە چەمکـی (بەرپرسـێتی و دەسـەڵات) چـی دەگەیانـد؟

وانەی بیست و پێنج

چەند گۆشەیەك لەژیانی شوێنکەوتوان

زین العابدین (س.خ)

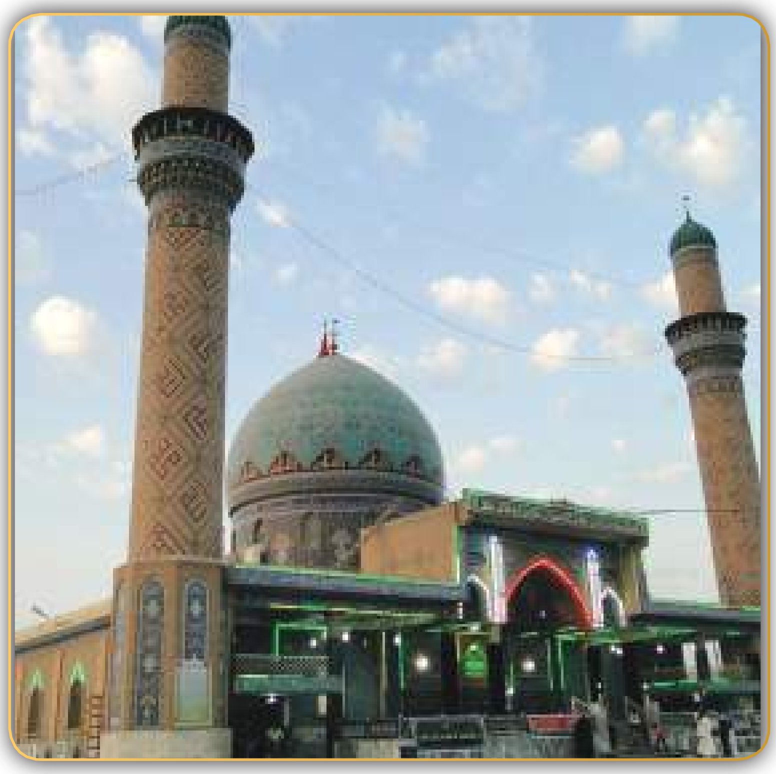

شوێنکەوتووان: ئەو موسلمانانەن کە لە دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر(د.خ) هاتوونەتە دنیا، واتا چاویان بە پێغەمبەر(د.خ) نەکەوتووە، بەڵام چاویان بە هاوەڵانی کەوتووە.

بنەماڵە و خانەوادەی پێغەمبەری خودا محمد(د.خ) پێگەیەکی گەورە و دیار و ڕێزداریان هەیە لای سەرجەم موسڵمانان، وەك ئەستێرەی ئاسمانی خودناسی و پارێزکاری و ڕەوشتی بەرز و دنیا نەویستی وێناکراون و هەمیشە درەوشاوەبوون، ئەمەش وای کردوە خۆشەویستی و پەیڕەوییان بەردەوام بوە لەنێو موسڵماناندا، لەهەڵکەوتوانی نێو ئەو خانەوادەیەش زین العابدین (س.خ).

ناو و نازناوی

نـاوی: عەلـی کـوڕی حوسـێنی کـوڕی عەلـی کـوڕی ئەبـو تاڵبـە. نازنـاوی (زیـن العابدیـن) بـووە، بەواتـای (پوختـە و هەڵبـژاردەی خـودا پەرسـتان). لـەڕوی ئـاکار و چاکـە خـوازی و یارمەتیدانـەوە پێشـرەو بـووە.

زانست و لەخوداترسانی

(زیـن العابدیـن) لەسـایە و سـێبەری حوسـێنی باوکیـدا گەورەبـووە و زانسـت و مەعریفـەی وەرگرتـوە، باوکـی وەك سەرمەشـق سـەیرکردوە لەئـاکار و ڕەوشـتیدا. پەیوەسـت بـوو بەمزگەوتـی پێغەمبـەرەوە (د.خ). هەمیشـە هاوکـۆڕی زانـا و شـارەزایان بـوە. قورئانـی پیـرۆزی بەڕامـان وبیرلێکردنـەوە دەخوێنـدەوە، بۆیـە ببـوە کەسـێکی خـاوەن زانسـتی فـراوان.

نموونەیەك لە ڕەوشتی بەرزی

زیـن العابدیـن بەڕەوشـتی بـەرز و پەسـەند ناسرابوو کەبەڕاسـتی سـەلماندبووی لەبنەماڵەی پێغەمبەرایەتیـە. جێـی ڕێـز و ستایشـی بـەرزی خەڵـك بـوو، لەگەڵ ئامۆزایەکـی ناکۆکی لێك تێنەگیشـتنیان دەبـێ، ئامۆزاکـەی دەڵێـت: بەتوڕەییـەوە چومـە لای و ئـەوەی نەشـیاوبێت پێـم گـوت، بـەڵام (زیـن العابدیـن) بێدەنگـی هەڵبـژارد. پاشـان مـن ڕۆیشـتم.
لەشـەودا لەدەرگامـان درا، کـە کردمـەوە بینیـم (زیـن العابدیـن)ە، وامزانـی هاتـوە تۆڵـەی قسـە توندەکانـم لێبکاتـەوە، بـەڵام بەنەرمیەکـەوە گوتـی: ئەگـەر قسـەکانت ڕاسـت بـوون ئـەوا داوا لەخـودا دەکـەم بمبەخشـێت، خـۆ ئەگـەر ناڕاسـت بـوون، ئـەوا هیـوادارم خـودا لێـت ببورێـت.

پاشان سڵاوی کرد و بەجێی هێشتم، ئامۆزاکەی دەڵێت: منیش بەدوایدا چوم و بەڵێنم پێیدا هەرچی ئەوەی پێی ناخۆش بێت نەچمەوە سەری، ئەویش منی لاواندەوە و گوتی: گەردنت ئازابێت هەرچیت گوتوە.

گفتوگۆ

١- بنەماڵەی پێغەمبەر کێ دەگرێتەوە؟ پێگەیان لای موسڵمانان چییە؟

٢- (زين العابدين) نازناوی چییە؟ بۆچی ئەو نازناوەی دراوەتێ ؟

٣- چەند ئاکارێکی (زين العابدين) بڵێ ؟

٤- ئەو وانە و پەندانە چین لەڕوداوەکەی نێوان (زين العابدين) و ئامۆزاکەیدا بەدیدەکرێن؟

وانەی بیست و شەش
لە زانایانی ناوداری کورد
مەلا خەلیل سێرتی

ئاشکرایە لەنێو گەلی کورد زانای ناودار و هەڵکەوتو زۆرن کەخزمەتی ئاینی ئیسلامیان کردوە و پشکیان هەبوە لەبنیاتنانی شارستانیەت و ژیاری ئیسلامی و مرۆییدا. هەروەها ڕۆڵی گرنگیان گێڕاوە لەپەخشکردنی ڕۆشەنبیری گشتی و زانستی ئیسلامیدا. پەرتوکخانەی ئیسلامیان پاراوکردوە بەهەزاران بەرگ لەنوسراو و کتێب لەجۆرەها بواردا بەچەندین شێوە و زمان، لەو زانا ناودارانەش مەلا خەلیلی (سێرت)یە.

ناو وبنەماڵەی

ناوی(خەلیل کوڕی مەلا حوسێن کوڕی مەلا خالید)ە. ساڵی ١٧٥٤ز لە (هیزان) ی خواروی دەریاچەی (وان)ی سەر بە ویلایەتی (بەتلیس) لەکوردستانی باکور چاوی بەژیان هەڵهێناوە.

ئەم زانایە بەمەبەستی خوێندن و وەرگرتنی زانیاری لەنێوان چەندین شار و ویلایەت لەخواروی تورکیا و باکوری عێراقدا هاتوچۆی کردوە. تا دواجار لە ویلایەتی (سێرت) جێگیربوە و هەرلەوێدا لەساڵی ١٨٤٣ز کۆچی دوایی کردوە و نازناوی (سێرتی) هەر لەوێ پێ بەخشراوە.

زانست و ڕۆشەنبیری

ئەم زانایە:

سەر بە بنەماڵەیەکی زانست پەروەر و زانا دۆست بووە، هەر لەمنداڵیەوە بەهاوڕێیەتی باوکی دەچوە کۆڕی زانست لەمزگەوتەکانی کوردستان. کەسێکی زیرەك و هۆگری زانست و زانایان بووە. بەشێوەیەك لەماوەیەکی کورتدا فێری خوێندن و نوسین بووە و سەرنجی مامۆستایانی بۆ خۆی ڕاکێشابوو.

مرۆڤێکی بە هیوابووە و خولیای وەدەستهێنانی پلەی بەرزبووە لەزانستدا، هەر بۆیە لەنێوان شارە گەورەکانی دورگەی بۆتان و تەبلیس و ئامێدیدا هاتوچۆی کردوە. تا مۆڵەتی زانستی لەسەردەستی گەورە زانا (محمود بادینی) دا، کەموفتی شاری ئامێدی بووە، بەدەست هێناوە.

پیشەی مامۆستایی و پێش نوێژی لە زۆر جێدا بەجێهێناوە، ژمارەیەکی زۆر لەزانا و شارەزای ئاینی بەناوبانگی پێگەیاندووە.

گرنگی زۆری بەبواری ئەدەبی داوە بەهەردوو زمانی کوردی و عەرەبی و زۆرێك لە کتێبی جۆراوجۆری ئەدەبی و ئاینی لەزمانی عەرەبییەوە وەرگێڕاوەتەوە سەر زمانی

کـوردی بەشـێوازێکی هونـەری نـاوازە.

سـەرەڕای ئەمانـەش هۆگـری هۆنـراوە بـووە و لـەو بوارەشـدا ژمارەیەکـی زۆر لەکۆپلـە هەڵبەسـتی هەبـووە لەگەڵێـك بـواردا.

نوسین و بەرهەمەکانی

ئـەم زانـا و ئەدیبـە بەرهەمێکـی فراوانـی لەکتێـب و پەڕاونامـە هەبـووە لەزانسـتی جۆراوجـۆری ئاینـی وئەدەبیـدا. زۆربـەی ئـەو بەرهەمانـەش بەزمانـی کـوردی و عەرەبـی بـوون کەژمارەیـان لـە (٣٥) کتێـب و پەڕاونامـە تێپەڕیـوە گرنگترینیـان:

١- تبصرة القلوب (لە ڕاڤەکردنی قورئانی پیرۆزدا).

٢- منظومة نهج الأنام (لە عەقیدەی ئیسلامدا - بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی).

٣- منظومة فی تجوید القرآن (بەزمانی کوردی).

گفتوگۆ

١- مەلا خەلیل سەر بە چ بنەماڵەیەکە و کەی و لەکوێ لەدایك بووە؟

٢- ئەو گەورە زانایەی مۆڵەتی زانستی بەمەلا خەلیل بەخشی کێ بوو؟

٣- جگە لەبواری ئاینی، گرنگی بەچ بوارێکی تر دابوو؟

٤- ژمارەی بەرهەمە نوسراوەکانی چەندە؟ ناوی سیان لەو بەرهەمانە بڵێ.

٥- ناوی سیان لەزانایانی ناوداری کورد بڵێ کەخزمەتیان بەئاینی ئیسلام کردبێت.

ناوەرۆك

وانە	بابەت	لاپەڕە
	پێشەکی	٣
	وەرزی یەکەم	
وانەی یەکەم	چاکەکاری لەخودا پەرستی	٧
وانەی دووەم	دوای مردنی مرۆڤ چ شتێك بەسوودە	٩
وانەی سێیەم	برایەتی و پێکەوە ژیان	١١
وانەی چوارەم	دادگەری (دادپەروەری)	١٣
وانەی پێنجەم	بنەمای دووەم - چاکەکاری	١٥
وانەی شەشەم	ئەمەکداری	١٧
وانەی حەوتەم	ڕێزگرتن	٢٠
وانەی هەشتەم	بەزەیی و سۆز	٢٣
وانەی نۆیەم	بەزەیی و سۆز بەرانبەر گیانلەبەران	٢٦
وانەی دەیەم	پەندو ئامۆژگاری لەچیرۆکی پێغەمبەراندا	٣٠
وانەی یازدەیەم	ڕۆژو گرتن و حوکمەکانی	٣٣
وانەی دوازدەیەم	مەرجەکانی پێویستبونی ڕۆژو	٣٥
وانەی سێزدەیەم	حەرامبونی دیاردەی بەرتیلکاری	٣٧
وانەی چواردەیەم	ئاشتەوایی نێوان خەڵك	٤٠
وانەی پازدەیەم	ژینگە	٤٣

ناوەرۆك

لاپەڕە	بابەت	وانە
	وەرزی دووەم	
٤٨	زەكات وهەندێك لەحوكمەكانی	وانەی شازدەیەم
٥٠	ئەو كەسانەی زەكاتیان پێدەشێت	وانەی حەڤدەیەم
٥٢	ماڵبەخشین وسوودەكانی	وانەی هەژدەیەم
٥٥	لەمافەكانی موسڵمان لەسەر موسڵمان	وانەی نۆزدەیەم
٥٨	پاوانكاری وشاردنەوەی شمەك	وانەی بیستەم
٦١	چەند وانە و پەندێك لەژیانی پێغەمبەران	وانەی بیست و یەك
٦٤	چەند وێنەیەك لەژیانی هاوەڵان	وانەی بیست و دوو
٦٧	عەلی كوڕی ئەبو تاڵیب	وانەی بیست و سێ
٦٩	جێنشین وچاكسازی دادپەروەر و گەورە	وانەی بیست و چوار
٧٣	چەند گۆشەیەك لەژیانی شوێنكەوتوان	وانەی بیست و پێنج
٧٦	لەزانایانی ناوداری كورد (مەلا خەلیل سێرتی)	وانەی بیست و شەش
٧٩	ناوەرۆك	